

บทที่ 2

ที่มาของรายได้ที่นำไปสู่รายจ่ายพระราชทรัพย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ก่อนจะศึกษา รายจ่ายพระราชทรัพย์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จำเป็นต้องศึกษาแหล่งที่มาของรายได้ที่นำไปสู่รายจ่ายพระราชทรัพย์เสียก่อน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. ที่มาของรายได้จากภายนอกประเทศ
2. ที่มาของรายได้จากภายในประเทศ

1. ที่มาของรายได้จากภายนอกประเทศ หมายถึงการค้าทางเรือหรือที่เรียกว่าการค้าสำเภาที่มีมานานแล้วนับแต่กรุงสุโขทัย อยุธยา และกรุงธนบุรี¹

เหตุที่ไทยให้ความสำคัญกับการค้าสำเภาอย่างมากตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็เนื่องจากการค้าสำเภาเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญเป็นที่มาของเงินตรา¹ ที่จะนำมาใช้จ่ายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัฐมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องการหาเพิ่มรายได้ที่เป็นเงินตราให้มากขึ้นเพื่อจะนำมาใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้แหล่งที่จะเป็นรายได้ที่ดีที่สุดก็คือมาจากการค้าสำเภานั่นเอง การค้าสำเภาใน

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*โปรดอ่านรายละเอียดได้ใน วราภรณ์ หินานนท์, "การค้าสำเภาของไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 1 - 24.

¹นิธิ เอียวศรีวงศ์, วัฒนธรรมการผูกพันกับวรรณกรรมรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, 2525), หน้า 71.

สมัยนี้ตกอยู่กับกลุ่มบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทในการปกครอง กล่าวคือผู้นำการค้าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้แก่

1. พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง
2. พ่อค้าเอกชน

1. พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง

1.1 พระมหากษัตริย์ พระองค์เปรียบเสมือนพ่อค้าคนแรกในราชอาณาจักร¹ และทุกพระองค์ทรงมีเรือสำเภา² เพื่อบรรทุกสินค้าไปค้าขาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัชกาลที่ 3 เมื่อครั้งยังทรงเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ พระองค์ได้ทรงแต่งสำเภาออกไปค้าขายจนได้รับพระนามจากพระบิดาว่า "เจ้าสำ"³ การค้าสำเภาในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 นับได้ว่าเป็นแหล่งรายได้สำหรับใช้ในการแจกเบี้ยหวัด แต่บางครั้งก็อาจจะขายเป็นสิ่งของแทนในบางปีที่การค้าสำเภาไม่ทำกำไรเท่าที่ควร⁴ ซึ่งก็หมายความว่า การค้าสำเภาในบางครั้งมีการขาดทุนบ้างเหมือนกัน ดังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 กล่าวถึงบัญชีการค้าสำเภาหลวงชื่อ กิมยกสุ่น ที่ไปค้าขายเมืองจีน

¹ George Finlayson, The Mission to Siam and Hve (London : John Murrey, albesmarl-Street, MDCCE XXUI) p. 166.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, วัฒนธรรมการผูกพันกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์..., หน้า 96.

³ ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 20 (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2510), หน้า 47 - 48.

⁴ ประชุมประกาศ รัชกาลที่ 4 เล่ม 2 (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2503), หน้า 136.

เมื่อ พ.ศ. 2356 ได้นำสินค้ามูลค่า 362 ชั่ง 12 ตำลึง 1 บาท 1 สลึง ไปขาย แต่ขายได้ 317 ชั่ง 9 ตำลึง 1 บาท 1 สลึง¹ แต่อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า การค้าสำเภาของหลวงโดยพระมหากษัตริย์นับเป็นแหล่งที่มาของรายได้อย่างหนึ่งของรัฐ

1.2 เจ้านาย* เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ นับจากกรมพระราชวังบวร ส่วนใหญ่มีสำเภาค้าขายส่วนพระองค์ สำหรับกรมพระราชวังบวรฯ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยกเว้นกรมพระราชวังบวรฯ ในรัชกาลที่ 1 ทุกพระองค์ ทรงทำการค้าสำเภาทั้งสิ้น เช่น กรมพระราชวังบวรในรัชกาลที่ 2 ทรงค้าสำเภาไม่กี่ครั้ง² กรมพระราชวังบวรฯ ในรัชกาลที่ 3 ก็ทรงทำการค้าสำเภามาตั้งแต่ครั้งพระยศเป็นกรมหมื่นศักดิ์พิศเสพ³ นอกจากนี้เจ้านายอื่น ๆ ก็ทรงทำการค้าสำเภาด้วย เช่น กรมหลวงพิทักษ์มนตรี ทรงมีสำเภาส่วนพระองค์ไปค้าขายกับจีนมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1⁴ กรมหลวงจักรเจษฎาทรงมีสำเภาค้าขาย

¹หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (พ.ศ. 2356) เลขที่ 15/4 บัญชีบัญชีสินค้าลงกำปั่นออกไปขาย.

* สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์ ทรงอธิบายคำว่าเจ้านายในหนังสือเฉลิมพระยศเจ้านายว่า เป็นผู้สืบเชื้อสายใกล้ชิดของพระมหากษัตริย์ ตำแหน่งของเจ้านายค่อย ๆ ลดหลั่นกันลงมาตามหลักการสืบสายราชสกุล ตำแหน่งเจ้านายแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สกุลยศและอิสริยยศ อ้างจาก ม.ร.ว. อิศริยาธิศักดิ์, สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 201 - 205.

²กรมศิลปากร, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เล่ม 4, (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2503), หน้า 12.

³หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (พ.ศ. 2356) เลขที่ 14 ร่างสารตราถึงเจ้าพระยามานวราชเสวี.

⁴"ชาติติยราชปฏิพัทธ์" พงศาวดารกระซิบ บรรณาธิการ อินทจันทร์ียง (รวบรวม), (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2521), หน้า 114.

ในสมัยรัชกาลที่ 3¹ ถ้าเจ้านายพระองค์ใดไม่ทรงมีสำเภาเอง พระมหากษัตริย์ก็จะพระราชทานระวางให้ฝากสินค้าไปขายได้เช่นพระราชทานระวางให้แก่กรมหลวงอิสรสุนทรในสมัยรัชกาลที่ 1² เป็นต้น

1.3 ขุนนาง ขุนนางที่จะทำการค้าได้มักเป็นขุนนางที่อยู่ในกรมพระคลัง นับตั้งแต่เจ้าพระยาพระคลังในสมัยรัชกาลที่ 1 ก็เป็นเศรษฐีจากการค้าสำเภา³ พระยาศรีสุริยวงษ์โกษา (คิศ บุนนาค) ก็ทำการค้าสำเภาสามารถมีเงินส่วนหนึ่งสร้างวัดประยูรวงศาวาสได้⁴ แม้แต่ขุนนางหัวเมืองเช่นพระยานคร ก็มีสำเภาไปค้าขายกับจีน ดังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 ว่า "จึงมีพระบัญชาตราสั่งเหนือเกล้าว่า สินค้าซึ่งจะเอาไปใส่สำเภาเมืองนครนั้นอย่าเอาไปใส่เลย แต่สินค้าซึ่งค้าอยู่เมืองนครนั้นให้ใส่ไปเถิด"⁵ นอกจากนี้บรรดาขุนนางที่อยู่ในกรมท่า⁶ ต่างก็ทำการค้า ดังปรากฏในบัญชีสินค้าบรรทุกลงสำเภาไปจำหน่ายที่กวางตุ้งและเซี่ยงไฮ้⁷ ดังนี้

¹ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387) เลขที่ 49 บัญชีบันทุกสินค้าลงกำปั่นสำเภาออกไปค้าขายที่กวางตุ้งและเซี่ยงไฮ้.

² พงศาวดารกระซิบ, อ้างแล้ว, หน้า 119.

³ วราภรณ์ ทินานนท์, "การค้าสำเภาของไทย...", หน้า 40.

⁴ ปิยนาด นิโครธา, "บทบาทของเสนาบดีแห่งตระกูลบุนนาค...", หน้า 177

⁵ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1174 (พ.ศ. 2355) เลขที่ 10 หนังสือหมื่นศักดิ์พลเสพ เจ้ากรมกิจพระยานคร.

⁶ ประชุมพงศาวดาร 62 "ทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์" (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506), หน้า 31 - 32.

⁷ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387) เลขที่ 49 บัญชีสินค้าบันทุกลงกำปั่นสำเภาออกไปจำหน่ายที่เมืองกวางตุ้งและเซี่ยงไฮ้.

สำเภา นางนาก	พระอินแดง
สำเภา นากไม้	พระแสนแดง
สำเภา ลำไปเจียก	หลวงแก้วอายุค
สำเภา ทับทิม	พญาศรีพิพัฒน์
สำเภา บันลี้	พระโชคกแดง
สำเภา กิมขุนเซง	หลวงอภัยพิพิชแดง
สำเภา ชุมพูนท	พระยาโชคกแดง
สำเภา แก้วคั่นเมือง	พญาธรรมมาแดง
สำเภา กิมหกถิ	พญาศรีพิพัฒน์แดง ชายเมืองจีน
สำเภา คายฟ้า 2 ชั้น	หลวงสุรสร แดงชายเมืองจีน
สำเภา แดงปากปลา	พระเสมแดง
สำเภา ไยกะตรา	พระเลายาแดง
สำเภา พระเลายาถวาย	พระอภัยพิพิชแดง (ปากไค้)
สำเภา เจ้ากรมหลวงจักรเจษฎา	
สำเภา หุสง	พญาโกษาแดง
สำเภา เงิน	พญาโกษาแดง
สำเภา นาก	ขุนทองชิวแดง
สำเภา บันเสง	พญาศรีพิพัฒน์ แดง

จะเห็นได้ว่าบรรดาขุนนางต่าง ๆ ก็มีการค้าสำเภาเป็นของตัวเองทั้งสิ้น

2. พ่อค้าเอกชน พ่อค้าเอกชนที่ทำการค้าทางเรือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้แก่ชาวจีนที่เป็นทั้งพ่อค้าเอกชนและที่รับราชการกับไทยในการค้าทางเรือไทยต้องพึ่งชาวจีนเพราะเป็นผู้เชี่ยวชาญและรู้ราคาสินค้าเป็นอย่างมาก

จีนจันเซง ซึ่งพญาสงขลาแต่งตั้งให้เป็นนายเรือคุมทางออกไปจำหน่าย ณ เมืองเทศนั้น เห็นจะรู้จักราคาสินค้าชัดเจน จีนจันเซงอวยแขวงเมืองตรัง ใค้มีตราออกมาให้พญาศรีสมบัติ จักคนเรงออกไปเอาตัวจีนจันเซง สูง เขาไปถึงกรุงเทพฯพระมหานคร แด่ ณ เคื่อนลิบเอ็ค ขางแรม จะไค้ไถ่ ถามราคาและทาชัง ให้เป็นแน่นอน¹

ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีหลักฐานปรากฏให้เห็นแน่ชัดว่า มีกำปั่นของชาวจีนและชาวไทยส่งสินค้าไปค้าขายยังเมืองจีนเป็นจำนวนมาก เช่น

ลำเภอ ชุนทอง	จีนเกา
ลำเภอ ชุนหะ	จีนชิน เป็นนายลำเภอ
ลำเภอ จันหลี	จีนอ เป็นนายลำเภอ
ลำเภอ ชุนลี	พระสมบัตินาถิช
ลำเภอ พันชุน	ขุนภักดีอากร ² เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าการค้าลำเภอจะตกอยู่ในมือของชนชั้นปกครองและพ่อค้าเอกชนที่เป็นคนจีน แม้แต่ปาลเลกัวซ์ยังได้กล่าวถึงการค้าลำเภอว่า "ทุก ๆ ปี พระเจ้าแผ่นดินจะส่งเรือ 15 - 20 ลำไปยังสิงคโปร์ ชวา และจีน ส่วนข้าราชการผู้ใหญ่ก็จะส่งบางคนละ 2 - 3 ลำ"³ หรือจากตามรายงานของครอว์ฟอร์ดที่กล่าวถึงจำนวนเรือในลำน้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีทั้งเรือของรัฐบาล

¹ หอวชิราวุฒ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1175 (พ.ศ. 2356) เลขที่ 12 ท้องตราถึงพระยาศรีธรรมโศกราช เรื่องส่งตัวจีนจันเซงเข้าไปตีราคาสินค้ากรุงเทพฯ.

² หอวชิราวุฒ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387) เลขที่ 49 บัญชีสินค้าบรรทุกลงเรือกำปั่นลำเภอออกไปจำหน่ายที่เมืองกวางตุ้งและเซียงไฮ้.

³ ปาลเลกัวซ์, "เด้าเรื่องกรุงสยาม" สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล), (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2520), หน้า 306.

ขุนนาง และพ่อค้าชาวจีนที่ทำการค้าขายกับประเทศใกล้เคียง¹ อาจกล่าวได้ว่า การค้าสำเภาเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของไทยในขณะนั้น

แหล่งรับซื้อสินค้าออกและแหล่งซื้อสินค้าเข้าของไทย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แหล่งที่รับซื้อสินค้าจากไทยก็คือจีน ซึ่งถือว่าเป็นตลาดใหญ่ของไทยในการรับซื้อสินค้าเกือบทุกประเภท² เมืองท่าของจีนที่ไทยเดินทางไปค้าขายปรากฏตามบันทึกของจอห์น ครอว์ฟอร์ด ได้แก่ กวางตุ้ง ฟูเกี้ยน และเซี่ยงไฮ้³ เป็นต้น ในบรรดาเรือที่ไปค้าขายกับเมืองจีนนี้ สินค้าออกที่สำคัญของไทยซึ่งเป็นที่ต้องการของจีนได้แก่ครั่ง ดีบุก ตะกั่ว ฝาง กฤษณา เปลือกโกกังกาง ไม้พะยุง ฝ้าย งาช้าง เขาวัว หนังวัว เขากระบือ หนังกระบือ นอแรด จันทน์ชะมด ปลาเค็ม น้ำตาล พริกไทย กระวาน กานพลู ไม้แดง สมอ หางเสื่อ ไม้กระดานประตู⁴ เป็นต้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฝางและรง ที่ทำกำไรถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ของ

¹Henry Burney, "Burney Papers" Vol. II (Bangkok : Vajirananayan National Library, 1913), p. 168.

²วราภรณ์ ทินานนท์, "การค้าสำเภา...", หน้า 44.

³John Crawford, "Journal of An Embassy to the Courts of Siam and Cochin China" (London : Oxford University Press, 1967), p. 410.

⁴หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387) เล่มที่ 49 เรื่องเดิม.

ราคาของ¹ ทำให้การค้าขายติดต่อกับจีนนับว่ามีมูลค่าและปริมาณสูงสุด²

นอกจากนี้ไทยยังทำการติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ อีก เช่น ญวน เขมร หมูเกาะอินเดียนตะวันออกและเมืองท่าของแควมมะละกา

ญวนและเขมร แม้ว่าการติดต่อดังกล่าวจะเน้นหนักไปทางด้านการสงครามจึงส่งผลให้การค้าไม่คึกคักเท่าที่ควร เมืองท่าของญวนและเขมรที่ไทยค้าขายได้แก่ กำปงโสม ฮาเตียน เค็กเซียง เขมา ไฟโฟ และเว³ สินค้าที่นำไปขายก็เป็นสินค้าที่มาจากจีน อินเดีย และสินค้าประเภทหัตถกรรมจากยุโรป⁴

หมูเกาะอินเดียนตะวันออกและเมืองท่าของแควมมะละกา ที่ไทยทำการค้าขายด้วยได้แก่ กลังตัน ตรังกานู ปะหัง หมูเกาะเรียว ดิงคโปร มะละกา บัตตาเวีย เซลิบอน ปาเล็มบัง เป็นต้น⁵ สินค้าที่ส่งออกไปขายได้แก่ ดีบุก พริกไทย น้ำตาล ยาสสูบ ครั่ง ผาง เกลือ⁶

¹ เฮนรี เบอรันั้น, เอกสารของเฮนรี เบอรันั้น เล่ม 1 สำนวนที่ สวรรณสถิตย์ (แปล), กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), หน้า 224.

² จอห์น ครอว์ฟอร์ด, เอกสารของครอว์ฟอร์ด ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล), กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2525), หน้า 107.

³ John Crawford, "Journal of An Embassy...", p. 414.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Henry Burney, "Burney Papers" Vol. IV part II (Bangkok : Vajirananaya National Library, 1913), p. 187 - 189.

จากการค้าสำเภาของไทยนี้ นอกจากจะสามารถขายสินค้าต่าง ๆ ได้เงินตราแล้ว ยังเห็นหนทางที่ไทยสามารถหาซื้อสินค้าที่ต้องการได้จากตามเมืองท่าต่าง ๆ ที่ไทยไปค้าขายอีกด้วยเช่น

จีน มี ผ้าลาย ผ้าแพรจีน ผ้าฝ้าย ผ้าแดง ผ้าเขียว เครื่องแก้ว เครื่องกระเบื้อง เครื่องลายคราม เครื่องเหล็ก แท่งเหล็กกล้า ไบซา แป้งสาลี กระจก คินปิ่น แวนตา สารส้ม การบูน หมึกจีน ยาเส้น อมเชย ทองแดงแผ่นบุทองเรือ¹

เมืองท่าทางมลายู ชวา และสิงคโปร์มี ผืน ชีผึ้ง สินค้าจากจีน อินเดีย และทางยุโรป เช่น เครื่องแก้ว ไหมคิม สิ่งทอต่าง ๆ²

ญวนและเขมรมี เสื้อ ไหมคิม หนังกวางแห้ง กระจวาน ปลาเค็ม รังงาช้าง³

นอกจากไทยจะทำการค้าสำเภากับบรรดาประเทศเพื่อนบ้านต่าง ๆ ในเอเชียแล้ว ไทยยังทำการค้าขายกับประเทศตะวันตกอีกด้วยเช่น โปรตุเกส อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา แต่การค้าขายดำเนินไปไม่คึกคักเนื่องจากชาวตะวันตกไม่พอใจวิธีการค้าแบบผูกขาดของพระคลังสินค้าที่รับซื้อสินค้าที่ต้องการและตั้งราคาให้สูงพร้อมกับมีกฎเกณฑ์ในการเก็บภาษีมากมาย ทำให้เกิดการล่าช้าในการติดต่อ แต่อย่างไรก็ตาม สินค้าของประเทศตะวันตกที่ไทยต้องการมากคืออาวุธปืนเพื่อใช้ในการรักษาพระนคร⁴

¹ปาลเดกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม..., หน้า 310.

²John Crawford, "Journal of An Embassy...", p. 408.

³Ibid, p. 414.

⁴ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เล่มที่ 34 (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2512), หน้า 211.

การค้าสำเภานี้สามารถทำรายได้ให้แก่ไทยเป็นจำนวนมากดังเช่น
ในสมัยรัชกาลที่ 2 ในปี พ.ศ. 2363 การค้ากับจีนมีมูลค่าถึง 5,158 เหรียญ
เป็นต้น¹ นอกจากนี้ในช่วง 10 ปีนับจาก พ.ศ. 2363 - 2373 ระหว่าง
รัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 ไทยส่งสินค้าออกเป็นเงิน 1,128,785 รูปี ขณะที่
ส่งสินค้าเข้าเพียง 492,446 รูปี² ใ้กำไรถึง 63,633 รูปี จะเห็นได้ว่า
การค้าสำเภานี้เป็นหนทางหนึ่งที่ทำรายได้ให้แก่ไทยส่วนหนึ่งด้วย

2. ที่มาของรายได้จากภายในประเทศ ได้แก่ ส่วย อากร จังกอบ ฤชา
และบรรณาการจากเมืองต่าง ๆ

ก. ส่วย คือผลผลิตที่ไพร่เอาจามาเสียภาษีแทนแรงงาน³ ส่วยเหล่านี้
ใ้แก่ คีบูก คินประสิ่ว ไม้ ครั่ง ผาง รง พริกไทย น้ำรัก เป็นต้น ความสำคัญ
ของส่วยนอกจากจะเป็นสินค้าลงสำเภาแล้วยังมีความจำเป็นสำหรับใช้จ่ายใน
บ้านเมืองอีกด้วย ส่วยเหล่านี้ใ้แก่ ไม้ น้ำรัก ครั่ง ทองคำบุย ขมิ้น ผ้าขาว
ศิลา กระเบื้อง เป็นต้น

ประเภทของส่วยที่สำคัญ

1. ไม้* ไม้ที่ใช้ในราชการต่าง ๆ นี้มีหลายชนิด เช่น ไม้-
ขนสัก ไม้ตะแบก ไม้ยาง ไม้ประคู้ ไม้กันเกรา ไม้ตะเคียน ไม้เคี่ยม ไม้พะวา

¹ ทอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 (พ.ศ. 2363)
ท้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนา ถึงพระยาเพชรบุรี.

² Henry Burney, "Burney Papers" Vol. 111 part 1,
p. 181 - 182.

³ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 16
(พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466), หน้า 2.

* โปรคตุรายละเอียดยุคใ้จากภาคผนวก.

ไม้มะเกลือ ไม้หามกราย ถือได้ว่าเป็นชนิดใหญ่ ส่วนไม้ชนิดเล็กได้แก่ ไม้รอก
ไม้ไผ่ต่าง ๆ ไม้ระกำ ไม้ไล และหวายต่าง ๆ เช่น หวายโป่ง หวายขม

(ก) ไม้ขนอสัก เมืองที่ทำไม้ขนอสักได้แก่หัวเมือง
ปักข์ไต้ฝ่ายเหนือที่ขึ้นต่อสมุหนายก จากการค้นคว้าจากเอกสารในรัตนโกสินทร์
ตอนต้นได้แก่

ตาก และเมืองขึ้นของเมืองตากคือเมืองเชียงใหม่
เชียงใหม่ และเถิน

พิจิตร

กำแพงเพชร

พิษณุโลก และเมืองที่ขึ้นกับเมืองพิษณุโลกคือ นครไท
นครชุมและยังมีโลกสวยกองนอก

สวรรคโลก

สุโขทัย และกองนอกที่ขึ้นกับสุโขทัย

พิชัย และเมืองขึ้นกับพิชัยคือน้ำปาก ลับแล ผาง

และกองนอก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ไพร่ที่อยู่ในเมืองเหล่านี้จะทำไม้ส่วยเสมอคนละ 2 ต้น¹

ลักษณะของไม้ซอกสักแบ่งได้เป็น ไม้ซอกสักส่วย ไม้ซอกสักเกณฑ์ตัด
ไม้ซอกสักจัดซื้อ และไม้ทูลเกล้าถวาย

ไม้ซอกสักส่วย คือไม้ที่ไพร่ส่วยจะต้องส่งให้แก่รัฐบาลกลางทุก ๆ ปี
ไม้ซอกสักส่วยเหล่านี้จะเป็นไม้ไซ้และเสากระโคงเป็นส่วนใหญ่ ดังจะเห็นได้
จากใบบอกดังต่อไปนี้

ข้าพเจ้าพระยาศรีสุริยราชราชราชย์อภัยพิริยภักฐ์ พระยาพิชัยแลกรม
การ ขอบอกปรณบัตรมายังท่านออกพันนายเวร ขอให้นำขึ้นกราบเรียนแต่
พันหัวเจาทานขุน ๗ ศาสดาไศทรายศวย หลวงนรินทร์รักษ์ นายกองส่วย
ไม้ซอกสักจัดซื้อไม้จำนวนส่วยปีวอก อัฐศกยาว ๕ วา ใหญ่รอบ ๘ นิ้ว
จำนวน 60 ต้นกับไม้จำนวนส่วย สูงปีมะแม นพศก ซากจากบอกตนหนึ่ง
ยาว ๕ วา 6 นิ้ว เขากัน 61 คน หลวงนาวาวิรักษ์ ใ้จัดแจ้งผูกพัน
แพแ่งไ้หนายญา กับไพร่มีชื่อคุมแพไม้ส่วย 61 คน ลงมาส่งยังท่าน ณ
กรุงเทพมหานครแล้ว²

ข้าพเจ้าพระยาตากแลกรมการ ขอบอกปรณบัตรมายังท่านออกพันนาย
เวร ขอทานบอกขึ้นกราบเรียนแต่ไท่เตาพระกรุณาไศทรายศวย ทรง
พระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมโปรดมีรับสั่งให้มิทองพระราชาสีห์
ขึ้นไปถึงข้าพเจ้า ใจความว่าสมิงทะนุราชาหลานเจ้าพระยามหาโยธา
ซึ่งโปรดเกล้าไ้ควบคุม เลกสมัครพักพวกรามัญ ซึ่งเป็นกองนอกตั้งบ้าน
เรือนอยู่ ณ แขวงเมืองตาก ไ้จัดหานำรักและสิ่งของทูลเกล้าถวายนั้น

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอวชิราวุธ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377)
เลขที่ 39 ใบบอกเมืองตากส่งส่วยไม้.

² หอวชิราวุธ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379)
เลขที่ 57 ใบบอกเมืองพิชัยส่งไม้ซอกสักส่วย.

บัดนี้ทรงพระราชศรัทธาท้องพระราชประสงค์ไม้อร่าท้าวควาอาราม
ใช้การเบ็ดเสร็จในพระนครเป็นอันมาก ไหล่มิ่งมหาราชในกองท่าส่วยไม
อรร่า 15 คน ไม้อรร่ายาว 4 วา ใหญ่รอบ 8 ก้า เสมอคนละ 2 คน
เขากันเป็นไม้อรร่าปีละ 30 คน ไหล่มิ่ง ๗ เดือน 11 ปีระกานพศ
ข้าพเจ้าไคทราบเกล้าทราบกระหม่อมตามทองคำแล้ว¹

ข้าพระพุทธเจ้า ผู้รักษาการข้าหลวงขอออกปรณบัตรมายังออกพันนาย
เวร ขอไคนำหนังสือบอกกราบเรียนแก่ เจ้าคุณพระยาศรีสะเกษเทพราช
ปลัดมหาราชไทยไคทราบควย โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมมีตราพระราชสีห์
ขึ้นไปถึงผู้รักษาเมืองกรมการกับรายหวางวาวจำนวนไม้อรร่าคาง เจ้าเมือง
กรมการส่วย ข้าพเจ้าไคเร่งรักชาติไคไมเสากระโดงไม้อรร่ายาว 12 สิบ
ก้าคูนหนึ่งกับไม้อรร่ายาว 3 วา ใหญ่ 6 ก้า 20 คน แกลงให้ไพร่มีชื่อคูลง
มาส่งครั้งหนึ่งก่อน เสากระโดงไคไม้อรร่าที่ยังคางอยู่ ข้าพเจ้าจะวัดส่งลง
มาครั้งหลัง²

ไม้อรร่าเกณฑ์คัก ไม้อรร่าที่ส่งลงมาแต่หัวเมืองในแต่ละปีนั้น ไม
พอจับจ่ายใช้ในราชการ เบ็ดเสร็จเป็นอันมาก³ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็จำเป็นที่
เมืองหลวงจะต้องเกณฑ์ให้มีการคักไม้อรร่าขึ้นไปถึงหัวเมืองอีก

จากการคั่นคว่าเอกสารจะพบว่าไม้อรร่าที่เกณฑ์ขึ้นไปให้คักอีกนั้น ส่วน
ใหญ่จะถูกนำไปใช้ในการศาสนา คือ ท้าวควาอารามเสียเป็นส่วนใหญ่

¹หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1199 (พ.ศ. 2380)
เลขที่ 36 โบบอกเมืองตากส่งไม้อรร่าส่วย.

²หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377)
เลขที่ 21 โบบอกข้าหลวงเมืองพิษณุโลกส่งไม้อรร่า.

³หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)
เลขที่ 88 โบบอกเมืองเชียงทอง ส่งไม้อรร่าเกณฑ์.

ในหมายเหตุที่เมืองหลวงส่งไปนั้นจะระบุเลยว่าต้องการไม้ชนิดใด ชื่อ ล่ายอง ซอฟ้า บานประตู ไม้ใช้ หลักแพ¹ การใช้ไม้นั้นจะถูกใช้เป็นจำนวน มากในแต่ละปี ทั้งนี้เพราะทรงพระราชศรัทธาให้ปฏิสังขรณ์วัดวออารามแลชอม แชมพระนคร ทำการเบ็ดเสร็จอยู่เสมอทุกเดือนมิได้ขาด²

ข้าพเจ้าพระยาศรีสุริยราชราชวอภัยพิรพะภาหะ พระยาพิชัย ขอบอก ประมัตร์มายังท่านออกขุนนายเวร ควมมีตราพระราชสีห์โปรดเกล้าโปรด เกร็ดหม่อมขึ้นไปถึงข้าพเจ้าแลกรมการวาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สร้าง วัดกัลยาณมิตรขึ้นใหม่ เกณฑ์ให้ข้าพเจ้าแลกรมการตัดไม้ซรส์กหนายาว 8 วา 2 ศอก ใหญ่รอบ 11 ก่า ใหญ่สูงลงมา ณ กรุงเทพ แต่ในเดือน 12 ปีระกา นพศก ข้าพเจ้าโคทราบเกล้าตามทองงราที่มีขึ้นไปแล้วนั้น

บัดนี้ข้าพเจ้าโคตัดไมยาว 8 วา 2 ศอกครบตามจำนวน ล่ายองยาว 11 ก่า 7 คน หลักแพยาว 5 วา ใหญ่รอบ 3 ก่า 100 เขากันเป็นไม้ 12 17 คน ส่งมาครั้งหนึ่งก่อน แลไมล่ายองบานประตูประตูซึ่งยังค้างมีครบ จะจัดส่งลงมาทีหลัง³

ข้าพเจ้าพระราชทูตท่านนพหลภักดีกรมการบอกประมัตร์มายังท่านออก ขุนนายเวรขอใค่นำขึ้นกราบบังคมทแ พณ ลุกขุน ณ ศาลาโคทราบควย พระยาพิณโลกแลข้าพเจ้ากรมการตัดไม้ซรส์กจำนวนเกณฑ์ปีขารจัดวาศก เป็นไม้

ซอฟ้า ใหญ่ 12 ก่า 1 คน

บานประตู ยาว 4 วา ใหญ่ 13 ก่า 1 คน

บานประตู ยาว 3 วา ใหญ่ 13 ก่า 1 คน

¹ห่อวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1193 (พ.ศ. 2374)
เลขที่ 23 บัญชีเกณฑ์เจ้าเมืองตัดไม้ซรส์ก.

²ห่อวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1193 (พ.ศ. 2374)
เลขที่ 24 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองฝ่ายเหนือเรื่องเกณฑ์ไม้สักปฏิสังขรณ์วัด
และพระนคร.

³ห่อวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1199 (พ.ศ. 2380)
เลขที่ 56 โบบอกเมืองพิชัยส่งไม้ซรส์ก.

ไม้ไผ่ ยาว 4 วา ใหญ่ 8 ก่า 11 ต้น

ไม้ไผ่ ยาว 4 วา ใหญ่ 9 ก่า 2 ต้น

ไม้ไผ่ ยาว 5 วา ใหญ่ 6 ก่า 5 ต้น

พระยาพิณโลกและกรมการไคแต่งให้ขุนหมื่นจวนและไพรมี่ชื่อ คุมลงมาส่ง
ครั้งหนึ่งก่อน แต่ไม้ที่ยังค้างอยู่นั้นพระยาพิณโลกและข้าพเจ้ากรมการจะ
เร่งส่งมาครั้งหลัง¹

วัน 7, 9 ก่า ปีมะโรงจตุศก ท่านพระยาศรีสุเทพ สั่งว่าให้มีตรา
เกณฑ์ให้เจ้าเมืองกรมการไคไม้ขรสัก ชื่อ ลำยอง ซอฟ้า บานประตุ ไม้ไผ่
หลักแพ ให้เอาตามจำนวนเกณฑ์ ปีชวด เป็นกำหนดส่งลงมา ณ กรุงเพทฯ

แต่ในเดือน 11 ปีมะโรงจตุศก

ชื่อ ยาว 5 วา ใหญ่ 11 ก่า 67

ลำยอง ยาว 4 วา ใหญ่ 12 ก่า 78

ซอฟ้า ยาว 8 วา ใหญ่ 14 ก่า 41

บานประตุ ยาว 10 ศอก ใหญ่ 14 ก่า 42

ไม้ไผ่ ยาว 4 วา ใหญ่ 6 ก่า 846

หลักแพ ยาว 4 วา ใหญ่ 8 ก่า 1000²

ไม้จักซื้อ ในบางครั้งเมื่อมีความจำเป็นในการใช้มากทั้งไม้สวยและ
ไม้เกณฑ์ไค ไม้พอใช้จ่ายราชการ ทางเมืองหลวงจะส่งไปบอกขึ้นไปเพื่อให้เจ้า
เมืองกรมการจักซื้อไม้ หรืออาจจะใช้เงินส่วนที่จะต้องส่งเข้ามากรุงเพทฯ จัก
ซื้อไม้ก็ได้เช่นกัน ดังเห็นได้จากข้อความในไปบอกตอนหนึ่งว่า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)
เลขที่ 90 ไปบอกเมืองพิณโลกส่งไม้ขรสัก.

²หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387)
เลขที่ 201 บัญชีงบไม้ขรสักที่เกณฑ์.

ข้าพเจ้าพระศรีพิชัยสงครามพระปลัดคอยรักษาเมืองพิชัยแลกรมการ ขอ
บอกปรณบัตรมายังท่านหลวงอัครสุนทรเสมียนครา ขอไค้นำขึ้นกราบเรียน
แต่ พณ หัวเจาทานสมุหนายกไคทราบควย พระยาพิชัยลงไปเฝ้าทูลละออง
ธุลีพระบาทแจ้งราชการ ณ กรุงเทพมหานคร พณ หัวเจาทานสมุหนายก
โปรดมอบเงินให้พระยาพิชัยแลกรมการเป็นเงิน 7 ชั่ง 14 ตำลึง ขึ้นไป
ให้จัดซื้อไม้ขรสักตามราคาในท้องแขวงเมืองพิชัยแลเมืองขึ้น ไคส่งลงมา
กรุงเทพฯ แต่ในเทศการนำมีมะเล็งเบญจศก พระยาพิชัยแลกรมการไคจัด
ซื้อไม้ขรสักยาวใหญ่ นอย 95 คน เป็นเงิน 3 ชั่ง 14 ตำลึง 1 บาท ไค
ทำทางวาวแดงขุนเมืองไพรมีชื่อคุมเอาลงมาส่งแลแลไม้ขรสักซึ่งยังหา
มิครบนั้น จะเร่งจัดซื้อส่งมาภายหลัง¹

จากตัวอย่างข้างบนนี้ซึ่งภายหลังพระยาพิชัยก็จัดซื้อไม้ขอนสักส่งลงมาให้ครบตาม
จำนวนจัดซื้อ²

ในบางครั้งเมื่อทางเมืองหลวงไม่จัดส่งเงินขึ้นไปให้ ก็ให้เอาเงินส่วย
ที่จัดทำในเมืองนั้นจัดซื้อไม้ขอนสักส่งลงมา เช่นเมืองสวรรคโลกก็ไคเอาเงินส่วย
จากการร่อนทองจัดซื้อไม้ขอนสัก ให้ครบตามจำนวนร่อนทองคนละ 2 สลึง³

¹หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376)
เลขที่ 27 โบบอกเมืองพิชัยส่งไม้ขรสักจัดซื้อ.

²หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377)
เลขที่ 43 โบบอกเมืองพิชัยส่งไม้ขรสักจัดซื้อ.

³หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2378)
โบบอกสวรรคโลกส่งเงินแทนส่วยทองคำและจัดซื้อไม้ขรสัก.

การจัดซื้อไม้ขนสนี้ปรากฏหลักฐานในปี จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376)¹
 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377)² จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2378)³ จ.ศ. 1199
 (พ.ศ. 2379)⁴ จ.ศ. 1209 (พ.ศ. 2390)⁵

ไม้ทูลเกล้าถวาย หัวเมืองบึงกุ่มไต้ฝ่ายเหนือ นอกจากจะมีหน้าที่ใน
 การส่งไม้สวย เกณฑ์ตัดไม้และจัดซื้อไม้แล้ว ในบางครั้งก็ส่งไม้เข้ามาทูลเกล้า
 ถวายให้ใช้ในการทำวัดวาอาราม การพระนครเบ็ดเสร็จเห็นได้จากบัญชีรายวัน
 ของหัวเมืองต่าง ๆ ที่ส่งไม้เข้ามาถวาย จ.ศ. 1197 (พ.ศ. 2378)⁶
 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)⁷ จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387)⁸

¹หาวชิรวงศ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376)
เลขที่ 16 จดหมายข้าหลวงเมืองยโสธร ถึงหลวงอภัยรเมียนตราส่งไม้จักเส้าขึ้น.

²หาวชิรวงศ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377)
เลขที่ 40 โบบอกเมืองพิชัยจัดซื้อไม้ขรสัก.

³หาวชิรวงศ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2378)
เลขที่ 24 โบบอกเมืองพิษณุโลก ส่งไม้ขรสัก.

⁴หาวชิรวงศ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1199 (พ.ศ. 2379)
เลขที่ 47 โบบอกเมืองพิชัยคุมเงินไปซื้อไม้ขรสัก.

⁵หาวชิรวงศ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1209 (พ.ศ. 2390)
เลขที่ 58 โบบอกเมืองตากส่งไม้ขรสัก.

⁶หาวชิรวงศ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1197 (พ.ศ. 2378)
เลขที่ 5 บัญชีรายวัน เรื่องส่งไม้ขรสักหัวเมืองต่าง ๆ เข้ามาถวาย.

⁷หาวชิรวงศ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)
เลขที่ 72 โบบอกเมืองตากส่งไม้เส้าเมืองเชียงใหม่.

⁸หาวชิรวงศ์, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387)
เลขที่ 43 หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาลำพูน พระยาอุปราช พระราชวัง.

(ข) ไม้ตะแบก เมืองที่ทําส่วยไม้ตะแบกได้แก่ เมือง นครสวรรค์ และปราจีนบุรี ซึ่งเป็นหัวเมืองชั้นในที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรม มหาดไทย ตามเอกสารไม่ปรากฏว่าใครทําส่วยไม้สักเสมอกันสักกี่ต้น เพียงแต่ ทราบจำนวนไม้ของแต่ละปีที่จะต้องส่งเมืองหลวง

ข้าพเจ้าพระยาไตรเพชรรัตนราชสงครามรามภักดีพิริยะภาหะ พระยา นครสวรรค์ บอกรายงานออกพันนายเวรไค่นำขึ้นกราบเรียนแด่ พณ หัว- เจ้าทานลูกขุน ณ ศาลาไค่ทราบควยไม้ตะแบกจำนวนเกณฑ์ สำหรับเมือง นครสวรรค์ ปีละ 220 คน¹

ไม้ตะแบกมีทั้งไม้ตะแบกส่วยและไม้ตะแบกเกณฑ์คึกเหมือนกับไม้ขอนสัก

ข้าพเจ้าพระยาไตรเพชรรัตนราชสงครามรามภักดี พระยานครสวรรค์ แดกรมการบอกรายงานออกพันนายเวรไค่นำขึ้นกราบเรียนแด่ พณ หัวเจ้า ทานลูกขุน ณ ศาลาไค่ทราบควยนายเกษกับคนมีชื่อคุมเอาไม้ขอนตะแบก ส่วยจำนวนปีมะโรงจอก 79 คน มาส่ง ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด²

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)
เลขที่ 112 โบบอกนครสวรรค์ส่งไม้ตะแบกเกณฑ์.

² หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387)
เลขที่ 110 โบบอกนครสวรรค์ส่งไม้ตะแบกส่วย.

จำนวนปีที่เกณฑ์ไม้ตะแบกได้แก่ จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379)¹
 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)² จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)³ จ.ศ. 1206
 (พ.ศ. 2387)⁴ จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389)⁵ และ จ.ศ. 1210 (พ.ศ.
 2391)⁶ เป็นต้น

ไม้ตะแบกนี้สำหรับจับจ่ายราชการ เช่น ทำเป็นพื้นกุฎีศาลาวัดพระ-
 เขตุน⁷ เป็นต้น

¹หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379)
เลขที่ 58 ไบบอกนครสวรรค์ส่งไม้ตะแบก 2200 ต้น.

²หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)
เลขที่ 13 ไบบอกปราจีนบุรี ส่งไม้ตะแบก.

หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)
เลขที่ 58 ไบบอกนครสวรรค์ไม้ตะแบก.

หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)
เลขที่ 114 ไบบอกพระภิรมราชา ข้าหลวงส่งไม้ตะแบก 53 ต้น จำนวนเกณฑ์
 เมืองปราจีน.

³หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)
เลขที่ 112 ไบบอกนครสวรรค์ส่งไม้ตะแบก.

⁴หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387)
เลขที่ 84 ไบบอกนครสวรรค์ไม้ตะแบกเกณฑ์คัด.

⁵หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389)
เลขที่ 76 ไบบอกนครสวรรค์ ส่งไม้ตะแบกเกณฑ์คัด.

⁶หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210 (พ.ศ. 2391)
เลขที่ 116 ไบบอกนครสวรรค์ส่งไม้ตะแบก.

⁷หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379)
เลขที่ 58 เรื่องเคิม.

(ค) ไม้ยาง เมืองที่ทำไม้ยางได้แก่ เพชรบูรณ์ สระบุรี ประจิม กระบี่ สรร อุไทย พิจิตร พิษณุโลก พิษณุ สุวรรณโลก สุโขทัย และสุพรรณ¹ เป็นต้น การเกณฑ์ไม้ยางนั้นทางเมืองหลวงจะแบ่งกัน เกณฑ์เฉลี่ยระหว่างกรมมหาดไทยและกลาโหม ไม้ยางส่วนใหญ่จะเป็นไม้ที่จัดอยู่ในจำนวนไม้เกณฑ์ เวลามีความต้องการที่จะใช้เป็นการพิเศษเช่นในการทำวัดหรือใช้เป็นแกนเจดีย์ เป็นต้น

ด้วยพระยามหาอำมาตย์รับพระราชโองการได้เกล้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าสั่งว่า พระยาเพชรบูรณ์แห่งในหลวงคลังคุมเอาไม้ยางจำนวนเกณฑ์ลงมาส่ง ในหลวง 8 กว่ำ ยาว 11 วว 10 คน ให้เจ้าพนักงานวัดพระเชตุพนทรวุฒินับไว้ และมีฎีกาบอกให้แจ้งตามรับสั่ง หมายมา ณ วัน 5 13 2 คำ ปีมะแม สัพศก²

ข้าพเจ้า ขอความขาน บอกรับรับสั่งมายังพล ลูกขุน ณ ศาลาได้ทราบด้วยมีทองคำพระราชสีห์โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขึ้นไปถึงข้าพเจ้า แลกรมการใจความว่า โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมทรงสร้างพระเจดีย์ใหญ่ขึ้นอีกองค์หนึ่ง ทรงพระราชประสงค์ทำแกนพระเจดีย์ ให้ข้าพเจ้ากรมการเกณฑ์ไพร่ออกตัดไม้ยาวให้โคขนาดส่งลงไป ณ กรุงเพช³

นอกจากไม้ยางแล้วยังมีไม้ขนาดใหญ่ เช่น ไม้มะค่า ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ ไม้กันเกรา ที่ถูกเกณฑ์จากหัวเมืองเดียวกัน สำหรับใช้ทำแท่นช้าง⁴

¹หาวชิราวุธ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389)
เลขที่ 35 บัญชีไม้ยางแพงจากพระเจดีย์วัดสระเกษ.

²หาวชิราวุธ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1197 (พ.ศ. 2398)
เลขที่ 5 พระยาเพชรบูรณ์ส่งไม้ยางจำนวนเกณฑ์สำหรับทำวัดพระเชตุพน.

³หาวชิราวุธ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210 (พ.ศ. 2391)
เลขที่ 43 โบบอกเมืองสุโขทัย ไม้ยางทำแกนพระเจดีย์.

⁴หาวชิราวุธ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387)
เลขที่ 117, 183 โบบอกเมืองพิษณุส่งไม้ประดู่ แท่นช้าง.

(ง) ไม้เครื่องเรือ จากการค้นคว้าเอกสารในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้กล่าวถึงชื่อไม้สำหรับทำวงเรือประเภทต่าง ๆ เช่น กงทัพหน้า กงทัพท้าย กงหลัง กงฉากดา ไค้แก้มไทราก ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประคูดูไม้ตะเคียน ไม้แดง¹ ไม้เหล่านี้ได้เพิ่มขึ้นจากการสร้างเรือสำเภาในสมัยสุโขทัยและอยุธยา คือ ไม้เคี่ยม ไม้สัก ไม้พะว้า ไม้ทามทราย² การเกณฑ์ไม้เครื่องเรือนี้จะเกณฑ์จากเมืองที่ขึ้นกับกรมมหาดไทย กรมกลาโหม และกรมท่า³ เมืองที่ถูกเกณฑ์น้อยที่สุดได้แก่ สระบุรี⁴ ฉะเชิงเทรา⁵ สุพรรณ⁶ และเพชรบูรณ์⁷

¹ หอวชิราวุธานุ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389) เลขที่ 11 บัญชีเกณฑ์กงกำบันเรือ.

² พงศ์ โสโน, "บทบาทของที่ปรึกษาทางไม้ในโครงการศึกษาเรือโบราณ" วิเคราะห์เรือโบราณที่ค้นพบในอ่าวไทย วารสารโบราณคดี เล่มพิเศษ, ปีที่ 7 เล่มที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิชเชศ, 2521), หน้า 107.

³ หอวชิราวุธานุ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389) เลขที่ 11 เรื่องเค็ม.

⁴ หอวชิราวุธานุ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377) เลขที่ 3, 3/ก-ค ไบบอกเมืองสระบุรีเกณฑ์ไม้เครื่องเรือ.

⁵ หอวชิราวุธานุ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377) เลขที่ 6, 6/ก-ค, 42 ไบบอกเมืองฉะเชิงเทราเกณฑ์ไม้เครื่องเรือ.

⁶ หอวชิราวุธานุ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377) เลขที่ 8 ไบบอกเมืองสุพรรณ ส่งไม้เครื่องเรือ เมืองสุพรรณในที่นี้คือเมืองสุพรรณบุรี.

⁷ หอวชิราวุธานุ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 (พ.ศ. 2388) เลขที่ 179-181 ไบบอกเมืองเพชรบูรณ์ส่งไม้กงฉาก.

(จ) ไม้เครื่องพระเมรุ ได้แก่ไม้จำพวกไม้ยาง ไม้
อุโลก ไม้จิว ไม้ศรีฤๅไผ่ป่า ซอพะเนียง ไม้รวก ไม้ยี่โน ไม้ไผ่ฟูละ ไม้ไผ่ต่าง ๆ
การเกณฑ์ไม้เหล่านี้ใช้คราวละมาก ๆ ยิ่งเป็นงานพระบรมศพของพระมหากษัตริย์
แล้ว การเกณฑ์ไม้ต่าง ๆ ยิ่งมากเป็นลำดับเช่น งานพระเมรุรัชกาลที่ 1 เฉพาะ
ที่กรมมหาดไทยถูกเกณฑ์ไม้ชนิดกรมกลาโหมและกรมท่า ไม้ยี่โน 6000 ต้น ไม้ไผ่
180,000 ไม้รวกคันฉัตร 2000 หวายระยาง 10,000 หวายโป่ง 2000
หวายน้ำคำ 2000 แฉงแกกอน 2000 ไม้พลวง 650¹

เครื่องพระเมรุนั้นนอกจากมีไม้แล้วยังมีสิ่งของอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่ง
จะกล่าวในรายละเอียดในส่วนเกี่ยวกับรายจ่ายพระราชทรัพย์

2. ส่วยทองคำดูย เมืองที่ทำส่วยทองคำดูยนี้ได้แก่เมืองที่
ขึ้นกับกรมมหาดไทยทางเหนือ และหัวเมืองลาวตะวันออก ได้แก่เมืองสวรรคโลก
พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย พิษณุ นครพนม เชียงขวาง แสลงปาง หนองหาร
นครราชสีมา ชัยภูมิ จตุรัส ภูเขียว หนองคาย จำปาศักดิ์และสาละวัน²

อัตราการส่งส่วยทองคำดูย ถ้าเป็นหัวเมืองไทยคนละ 1 บาท³
หัวเมืองลาวคนละ 2 บาท⁴ ตัวอย่างการส่งส่วยทองคำดูยในปี จ.ศ. 1202
(พ.ศ. 2383) ดังนี้

¹หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1171 (พ.ศ. 2352)

เลขที่ 5 บัญชีเกณฑ์เครื่องทำพระเมรุรัชกาลที่ 1.

²หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2372)

เลขที่ 10 บัญชีทองคำส่วยและเกณฑ์รอน.

³หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)

เลขที่ 262 บัญชีส่วยทองคำมณฑลอีสานแลพิษณุโลก.

⁴หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)

เลขที่ 144 ใบบอกเมืองเพชรบูรณ์ส่งทองคำส่วยกองหลวงนครราชสีมา.

เมืองนครราชสีมา	ทองหนัก 2 ชั่ง 4 ตำลึง 1 บาท 3 สลึง
เมืองชนบท	ทองหนัก 2 ชั่ง 10 ตำลึง
เมืองหนองคาย	ทองหนัก 6 ชั่ง 1 ตำลึง 2 สลึง 1 เฟื้อง
เมืองภูเวียง	ทองหนัก 17 ตำลึง 3 บาท 3 สลึง 3 ไพ
เมืองโพนพิสัย	ทองหนัก 1 ชั่ง 18 ตำลึง 2 บาท 3 สลึง 1 เฟื้อง 1 ไพ
เมืองปากเหว	ทองหนัก 1 ชั่ง 13 ตำลึง 3 บาท
เมืองพรรณานิคม	ทองหนัก 5 ตำลึง
เมืองสวรรคโลก	ทองหนัก 16 ตำลึง 2 สลึง 6 ไพ
เมืองอินทบุรี	ทองหนัก 3 ตำลึง 1 สลึง 1 เฟื้อง
เมืองพรหมบุรี	ทองหนัก 9 ตำลึง 1 บาท ¹

ทองคำดูยนี้ส่วนใหญ่จะใช้ในการพระศาสนา "แลทองคำดูยต้องพระราชประสงค์ แฉนทองคำเปลวปิดพระพุทธรูป วัตถุอาอารามใช้ในการเบิกเสร็จเป็นอันมากเสมออยู่ทุกปีมิได้ขาด"²

ทองคำหนัก 1 บาท สามารถตีแผ่ให้บางได้ทองคำเปลวขนาด 11 ซม. กว้าง 7 ซม. ถึง 1000 แผ่น³ นอกจากใช้ในการศาสนาแล้วทองคำยังใช้ในการทำสิ่งของต่าง ๆ ในราชสำนักเช่นทำแผ่นทองพระสุพรรณบัฏ พระกลองใส่

¹ หอวชิราวุฒ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383) เลขที่ 166 บัญชีทองคำสวย.

² หอวชิราวุฒ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379) เลขที่ 17 ร่างตราให้ภักดีนุชภิกรมการเมืองนครราชสีมาบอกให้เมืองชลบทส่งสวยทองคำดูย.

³ สังฆราชปาลเลอกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล), (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2520), หน้า 333.

พระสุพรรณบัฏ ขอกพุมพระเสวกฉัตร ระบายพระเสวกฉัตร คันพระเสวกฉัตร
 ดอกพิภุสทรงโปรย จอกมีเชิง เครื่องกระบี่ ฉลองพระบาท พระธรรมรงค์
 ทานพระกร พระแสง ทำแหวนแหง ดอกไม้พระราชทานแขกเมือง ทำเครื่องยศ
 ฝ่าพระโกฏีพระอิฐ ทั่วพระโกฏีพระอิฐ¹ เป็นต้น

3. ส่วยเงิน เมืองที่ทำส่วยเงินได้แก่ นครสวรรค์ ชัยนาท
 พิษณุ สุโขทัย สวรรคโลก พิษณุโลก สุพรรณบุรี เดย ขอนแก่น ศรีสะเกษ ยโสธร
 เชียงแตง เขมราฐ แสนปาง สาละวัน จำปาศักดิ์ คำทองใหญ่ ศรีทันคร เป็นต้น
 เช่นในปี จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2373)

เมืองคำทองใหญ่	คน 112 คน	คนละ	เงิน
เมืองศรีทันคร	คน 108 คน	เงิน	
เมืองสาละวัน	คน 682 คน	เงิน	
เมืองเชียงแตง	คน 80 คน	เงิน	
เมืองแสนปาง	คน 412 คน	เงิน	2

จ.ศ. 1193 (พ.ศ. 2374)

เมืองจำปาศักดิ์	คน 3091 คน	เงิน
เมืองคำทองใหญ่	คน 112 คน	เงิน
เมืองคง	คน 118 คน	เงิน
เมืองศรีทันคร	คน 1037 คน	เงิน
เมืองสาละวัน	คน 682 คน	เงิน

¹หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 8
 บัญชีจ่ายทองพระคลังมหาสมบัติ.

²หาวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2373)
 เลขที่ 13 บัญชีส่งเงินส่วยหัวเมืองลาวตะวันออกเฉียงนอก.

จ.ศ. 1193 (พ.ศ. 2374)

เมืองเชียงแตง	คน 80 คน	เงิน	
เมืองแสนปาง	คน 412 คน	เงิน	
เมืองอุบลราชธานี	คน 2000 คน	เงิน	1

จ.ศ. 1209 (พ.ศ. 2390)

เมืองพิษณุโลก	คน 417 คน	เงิน 4675 บาท
เมืองสวรรคโลก	คน 60 คน	เงิน 555 บาท
เมืองสุโขทัย	คน 367 คน	เงิน 367 บาท
เมืองพิชัย	คน 52 คน	เงิน 520 บาท
เมืองนครสวรรค์	คน 34 คน	เงิน 335 บาท ²

4. น้ำรัก เมืองที่ถูกเกณฑ์น้ำรักได้แก่ ตาก พิชัย สรร สุพัน
ราชบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี นครราชสีมา นครพนม หนองคาย หนองหาร
กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี เขมราฐ มุกดาหาร จำปาศักดิ์ เป็นต้น ในการเกณฑ์
น้ำรักนั้น บางครั้งเกณฑ์ 10 ทะนาน 24 ทะนานบ้าง³ น้ำรักใช้ในการพระ
ศาสนา น้ำรักเป็นของต้องพระราชประสงค์สำหรับลงพระพุทธรูป ช่อฟ้า ใบ
ระกา พระอุโบสถ พระวิหาร วัดวาอาราม ใช้ในการพระราชกุศลเป็นอันมาก⁴

¹ หอวชิราวุธ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1193 (พ.ศ. 2374)
เลขที่ 21 ใบบอกหลวงอัครสุนทร เรื่องลงเงินส่วยหัวเมืองลาวตะวันออก.

² หอวชิราวุธ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1209 (พ.ศ. 2390)
เลขที่ 152 เรื่องส่งเงินส่วยเมืองพิษณุโลก.

³ หอวชิราวุธ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1186 (พ.ศ. 2367)
เลขที่ 31 บัญชีรายวันส่งปานส่วยเมืองเพชรบูรณ์.

⁴ หอวชิราวุธ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389)
เลขที่ 112 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเมืองสุพรรณให้ส่งส่วยน้ำรักเข้ามา.

ในครั้งทำพระพุทธไสยาสน์มีการเกณฑ์นำรักเมืองต่าง ๆ ถึง 4000 ทะนาน¹

5. ขมื่นสด เมืองที่ถูกเกณฑ์ จะเข็งเทรา อุทัยธานี ชัยนาท เมืองสรร นครนายก สระบุรี นครชัยศรี สุพรรณ ไม่มีหลักฐานบอกว่าเกณฑ์คน ละกี่สัก แต่ขมื่นสดมีบทบาทในการใช้ยอมผ้าไตร สบง ถวายพระภิกษุ สามเณร²

6. ปานสวย เมืองที่ถูกเกณฑ์ เพชรบูรณ์ กาลสิน ร้อยเอ็ด ขอนแก่น คำทองใหญ่ หนองคาย แสนปาง นครราชสีมา เพชรบุรี นครพนม ยโสธร สาดะวัน เขมราฐ สุวรรณภูมิ ศรีทันทร อัคราในการทำปานสวย 1 คน 45 ชั่ง ถ้าไม่ได้เอาเงินคนละ 6 บาท³ ปานสวยนี้จะถูกนำไปใช้อย่าง มากในงานพระราชทานเพลิงศพ และใช้ที่เชื่อน้ำมันในการสลุกกำบัน⁴

7. สวยผ้าขาว เมืองที่ถูกเกณฑ์ผ้าขาวได้แก่ สุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด ขอนแก่น อุบล ยโสธร เชียงใหม่ นครศรีธรรมราช น่าน พิษัย เป็นต้น

¹หวนชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)

เลขที่ 163 บัญชีเกณฑ์นำรักหัวเมืองตะวันออก.

²หวนชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)

เลขที่ 18 บัญชีเกณฑ์ขมื่นสดยอมผ้าไตร.

³หวนชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376)

เลขที่ 24 โบบอกเมืองเพชรบูรณ์ส่งปานสวย.

⁴หวนชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387)

เลขที่ 26 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาเพชรบูรณ์ให้เร่งปานสวย.

ข้าพเจ้าพระยาพิชัยแลกรมการ ขอบอกประมัตร์มายังท่านออกขุนนายเวร
ขอใคนำขึ้นกราบเรียนแด่พระองค์เจ้าลูกขุน ณ ศาลาไคทราบควย ข้าพเจ้า
กรมการ เมืองพิชัยแลเมืองขึ้นแกเมืองพิชัย จัดใค้ผาขาวไทย กววง 5 คืบ
ยาว 5 ศอก 100 ผืน ผาขาวเทศ 123 ผืนเขากัน 223 ผืน แดงใให้
หลวงภักคิมตรข้าพเจ้ากับหลวงพิชัยมนตรี คุมเอาลงมาสงแล¹

วัน 7 ¹²/₆ คำ ปีมะเส็ง สัพศก ใค้มีบัญญัติสงของเมืองพนมคุมผาลง
มาสง

ผาปุม 7 ผืน, ผาเชิงปุม 22 ผืน, ผามวงแดง 64 ผืน, ผามวงคำ
13 ผืน ผาขาว 45 ผืน²

แต่การสงส่วยผานี้คงจะไม่พอใจ่ายใราชการเป็นแน่ เพราะผาขาวจะถูกใใช้
ใการทุก ๆ ค่าน เช่นค่านศาสนาใงานโสภณท์ ถวายพระสงฆ์ใงานพิธีต่าง ๆ
ทำผาจัวร์ เป็นขับใเสื้อพระราชทาน พระราชทานบำเหน็จความชอบ ตลอดจน
เป็นผาใยศพเวลาพระราชทานเพลิงศพ ใรัชกาลที่ 3 ก็คงเช่นเดียวกับ
รัชกาลที่ 2 ที่จะต้องพระราชทานเงินออกไปหรือใใเอาเงินใการที่หาใใ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอวชิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 (พ.ศ. 2388)
เลขที่ 177 ไบบอกเมืองพิชัย สงผาขาวเทศ ชาวไท.

² หอวชิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1207 (พ.ศ. 2388)
เลขที่ 294 บัญชีสงผาขาว.

เมืองนั้นไปจัดซื้อผ้าส่งเข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อจะได้ใช้จ่ายในราชการ¹

8. ศิลา เมืองที่ทำสวยศิลาได้แก่ สุโขทัย สวรรคโลก พิษณุ ลพบุรี² แฉนศิลานี้ใช้ทางค่านศาสนา เช่น ประดับซุ้มประตู ทำเกย เช่น วัตถุประสงค์นเทพนาราม เป็นต้น³

9. กระเบื้อง โพรที่ทำสวยกระเบื้องส่วนใหญ่จะเป็นพวกก่องสวยเช่น ก่องแขกคลองตะเคียน ก่องลาว และก่องหลวงพิษณุเคช ก่องขุนศรีรัตนวงษา สวยกระเบื้องพวกนี้จะเอาไว้อใช้จ่ายราชการเบ็ดเสร็จ จ.ศ. 1209 (พ.ศ. 2390)

¹ หอนธิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1176 (พ.ศ. 2357) เลขที่ 11 ท้องตราถึงพระยาศรีธรรมโสกราชให้จัดอกรวังนงและสวยคืบูกให้ข้าหลวงออกไปซื้อผ้าลายกระบวนที่เกะหมาก.

หอนธิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1179 (พ.ศ. 2360) เลขที่ 5, 6 ท้องตราถึงไทรบุรี จ่ายเงินอกรวังนงไปซื้อผ้าขาว ๗ เกะหมาก.

หอนธิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1181 (พ.ศ. 2362) เลขที่ 8 สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ถึงกรมการเมืองนครศรีธรรมราชรับเงินค่าจ้างแลคืบูกกับรับพรณผ้ากลับ.

หอนธิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1182 (พ.ศ. 2363) เลขที่ 1 ถึงพระยานครา ให้เอาอกรวังนงไปซื้อผ้าสาลูส่งเข้ากรุงเทพฯ.

² หอนธิรญาณ, จดหมายเทศรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383) เลขที่ 4 บัญชีส่งแฉนศิลา.

³ หอนธิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387) เลขที่ 47 จ่ายศิลาทำซุ้มประตูวัตถุประสงค์นเทพนาราม.

หลวงพิชัยเคชส่งกระเบื้อง 207,500 แผ่น
หลวงพิชัยเคชส่งกระเบื้อง 60,700 แผ่น
หมื่นศรีสตกการปลัดกองส่งกระเบื้อง 15,300 แผ่น
หลวงพิชัยเคชส่งกระเบื้อง 20,000 แผ่น¹

จากส่วยที่กล่าวมาแล้วก็มีส่วยอื่น ๆ เช่น ส่วยเหล็ก ส่วยนุ่น ส่วยฝาง ส่วยคิน ประสิว ส่วยเส้า ส่วยครั่ง ส่วยคืบูก ส่วยยาง ซึ่งจะเป็นสินค้าส่งส่วยไปขาย และการเก็บส่วยเหล่านี้เมื่อไม่มีสิ่งของอาจจะส่งเงินแทนหรือของอย่างอื่น ๆ ก็ได้ การส่งส่วยต่าง ๆ เข้ามาในเมืองหลวงจะต้องผ่านชั้นตอนต่าง ๆ มีใช้แต่ละเมืองจะส่งส่วยมายังเมืองหลวงได้เอง ผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการส่งส่วยมายังเมืองหลวงได้แก่ บรรดาเจ้าเมืองแลกรมการเมืองจะส่งส่วยทั้งที่อยู่ในความรับผิดชอบของตนเองและส่วยที่มาจากเมืองขึ้นของตน แต่งเป็นกองให้ขุนนางหรือไพร่มีชื่อคุมลงส่งยังกรุงเทพฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1209 (พ.ศ. 2390)
เลขที่ 75, 83 จดหมายเหตุหลวงพิชัยเคชแขกคลองตะเคียนส่งกระเบื้องส่วย.

* โปรดอ่านรายละเอียดได้ใน บัญรอด แก้ว^{แก้ว}พันนา, "การเก็บส่วย...",
หน้า 87 - 116.

ข้าพเจ้า พระกำแหง พระปลัด แลกรมการเมืองสุโขทัย ขอบอกมายัง
 ท่านออกพันนายเวรขอไต่ถามกราบเรียนแด่ พลฯ ลูกขุน ณ ศาลาโคตรบา
 ควย มีทองคำพระราชสิทธิ์โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขึ้นไปถึงพระยา
 สุโขทัยแลข้าพเจ้ากรมการให้เกณฑ์ไม้อร่อยจำนวนปีชวดโทศก ชื่อ ล้ายอง
 ขอฟ้า บานประคุด ไม่นั้นพระยาสุโขทัยแลข้าพเจ้ากรมการโคตรบาเกล้า
 ทราบกระหม่อมแล้ว บัดนี้พระยาสุโขทัยแลข้าพเจ้ากรมการจัดไค

ไม้อร่อย 1 คน

ชื่อ 1 คน

ล้ายอง 1 คน

ไม้อร่อย ยาว 4 วา ใหญ่ 6 นิ้ว กว้าง 29 นิ้ว

เข้ากันเป็นไม้ 34 นิ้ว พระยาสุโขทัยแลกรมการแต่งให้ พระสงคราม
 พระพล คุดลงมาส่งส่วยครั้งหนึ่ง แต่ไม้อร่อยยังค้างในจำนวนปีชวด โทศก
 นั้นจะจัดแจ้งชักลากลงมาส่งครั้งหลัง ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด¹

ข้าพเจ้าพระพิมลสงครามพระนุครนายกแลกรมการ ขอบอกปรณบัตรมา
 ยังท่านออกพันนายเวร ขอไต่ถามขึ้นกราบเรียนแด่ พลฯ ลูกขุน ณ ศาลา
 โคตรบา ควย มีตราพระราชสิทธิ์โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมออกไปถึง
 ข้าพเจ้ากรมการว่า ทองพระราชประสงค์ไซ้เนื้อ สำหรับจะไคแซเชือก
 นำมันแลไซ้การ เบ็ดเสร็จเป็นอันมาก เกณฑ์เบงเจดีย์ออกไปให้ข้าพเจ้า
 กรมการจัดไซ้เนื้อ ส่งเข้ามาให้โคตรบาท 1 ทานนั้น ข้าพเจ้าแลกรมการ
 จัดไคไซ้เนื้อหนัก 25 ชั่ง มอบให้ขุนรองปลัดคุมเข้ามาส่ง ณ กรุงเทพฯ
 แต่ไซ้เนื้อซึ่งยังค้างอยู่นั้นข้าพเจ้าแลกรมการจะจัดส่งมาครั้งหลัง ควรมิ
 ควรแล้วแต่จะโปรด²

ศูนย์วิทยพัทยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ทอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)
 เลขที่ 12 ในบอกเมืองสุโขทัยส่งไม้อร่อย.

² ทอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)
 เลขที่ 54 ในบอกนครนายกส่งไซ้เนื้อจำนวนเกณฑ์.

ข้าพเจ้าพระยาไชยราชรักษาปลัดเมืองสุพรรณบุรี ขอบอกมายังหารหลวง
อัครสุนทอน เสด็จนิพนธ์กรมมหาดไทยไต่ทำขึ้นกราบเรียนแต่ พณฯ ลูกขุน
ณ ศาลา ไททราบด้วย ณ วันเดือน 7 ปีมะโรงฉศก ข้าพเจ้าไต่เร่งรัด
ให้หลวงแก้วศิริ นายกองขึ้นไปรับฝ่ายหลวง ซึ่งโปรดให้เกรียงท่าสวยทูล
เกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นฝ่าย 64 ถุง ข้าพเจ้าไต่แต่งให้หลวงแก้วคุม
เอาฝ่ายสวยเขามาส่ง ณ กรุงเทพมหานครด้วยแล้ว¹

ข้าพเจ้า ขุนพรหมสวัสดิ์แลกรมการเมืองพิษณุโลก บอกรบมิตรมายังท่าน
ออกพันนายเวร ขอไต่ให้นำกราบเรียนแต่ พณฯ ลูกขุน ณ ศาลา ไต่ทราบด้วย
ข้าพเจ้าแลกรมการเมืองเร่งรัด พระเมืองคำกรมการเมืองทองคำช่วยจำนวนปี
มะแม นพศก หน้า 5 คำสั่ง มอบให้พระจรงฤทธิย์ คุมทองคำช่วยมาส่ง
ด้วยแล้ว แลทองคำที่ยังมีครบจำนวน ข้าพเจ้าจะเร่งรัดจัดส่งมาครั้งหลัง
ขอบอกรบมิตรมา ณ วันเสاء เดือน 8 ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีจอ ส่ำฤทธิศก²

จากเอกสารที่ยกมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การส่งส่วยนั้นบรรดา
เมืองต่าง ๆ หรือกองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับเมืองใหญ่ เช่น พิษณุ พิษณุโลก นครราชสีมา
จะต้องส่งส่วยมายังเมืองใหญ่ที่ตนขึ้นอยู่ เมื่อมาถึงเมืองใหญ่แล้วเจ้าเมืองแล
กรมการเมืองจะทำการตรวจรับนับซึ่งส่วยเหล่านี้และแต่งให้ขุนนางหรือไพร่มีชื่อคุม
เอาลงมาส่งยังเมืองหลวง หากส่วยยังขาดไม่ครบตามท้องตราที่แจ้งขึ้นไป
เจ้าเมืองกรมการเมืองใหญ่ก็จะต้องแต่งให้ขุนนางออกไปเร่งส่วยให้ครบ เพื่อ
จะได้ส่งส่วยลงมายังกรุงเทพมหานครให้ทันกำหนดการเกณฑ์ในแต่ละครั้ง

เมื่อเจ้าเมืองแลกรมการเมืองแต่งให้ขุนนางคุมส่วยเรียบร้อยแล้วก็จะรีบ
ออกเดินทางมา ถ้ามาทางน้ำก็จะต้องให้ทันเทศกาลน้ำเดือน 11 และ 12 ถ้า
มาทางบกก็ต้องบรรทุกโคเกวียนเดินทางมาก่อนที่จะเข้าถึงกรุงเทพมหานคร
อันเป็นเมืองหลวงตามเอกสารที่ค้นพบจะพบว่า มีเมืองอยู่ 3 เมืองที่เป็นจุดที่ได้

¹ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2389)
เลขที่ 111 ใบบอกเมืองสุพรรณบุรีส่งฝ่ายสวย.

² หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1211 (พ.ศ. 2392)
เลขที่ 106 ใบบอกเมืองพิษณุโลกส่งทองคำช่วยกองพระเมืองคำ.

คอบหาเรือบรรทุกส่วยหรือเติมเสบียงอาหารให้เมื่อกองส่วยขาดเสบียงอาหาร
เมืองเหล่านี้คือ สระบุรี กระจับปี่ และปราจีนบุรี ดังจะเห็นได้จากใบบอกจาก
เมืองต่าง ๆ ต่อไปนี้

ข้าพเจ้าพระปลัดกรมการเมืองสระบุรีบอกปรณิบัตรมายังท่านออกพันนาย
เวร ขอใ้ให้นำขึ้นกราบเรียนแด่พณ"ลูกขุน ณ ศาลาไคทราบควย หลวง
ราชวง ผู้ว่าราชการเมืองจตุรัสแต่ให้หลวงมหาคไทยคุมเอาทองคำมูย
จำนวนส่วยหนัก 2 ชั่ง 2 ตำลึง 2 สลึง ลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อม ณ
กรุงเพทมหานคร มาถึงสระบุรี ณ วันเดือนยี่ขึ้น 7 ค่ำเพลาเย็น ข้าพเจ้า
ไคจายเสบียงอาหารให้รับพระราชทานแล้ว จักเรือให้หลวงจากสระบุรี ณ
วันเดือนยี่ ขึ้น 8 ค่ำเพลาเช้าแล้ว ควรมิควรรแล้วแต่จะโปรด¹

ข้าพเจ้าพระยาสระบุรีกรมการเมืองบอกปรณิบัตรมายังท่านออกพันนายเวร
ขอใ้ให้นำขึ้นกราบเรียนแด่พณ"ลูกขุน ณ ศาลาไคทราบควย พระยาชคยะ
วังษาเจ้าเมืองร้อยเอ็ดแต่ให้เพี้ยเมืองคุมเอาตูลเร่งจำนวนส่วยหนัก 4
หาบ 40 ชั่งกับปานใบหนัก 3 หาบ ลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ณ
กรุงเทพฯ เดินทางมาถึงเมืองสระบุรี ข้าพเจ้าไคจายเสบียงอาหารให้
แล้ว จักเรือออกจากเมืองสระบุรีเดือน 5 ขึ้น 14 ค่ำ ควรมิควรรแล้วแต่
จะโปรด²

ข้าพเจ้าหลวงยกกระบี่กรมการเมืองประจิม บอกปรณิบัตรมายังท่าน
ออกพันนายเวรขอใ้ให้นำขึ้นกราบเรียนแด่พณ"หัวเจาทานลูกขุน ณ ศาลา
ไคทราบ ควยหลวงราชมนตรี เมืองนครเสียมราชกับไพร่คุมเอาตูลเร่ง
15 หาบ ศรีผึ้ง 5 หาบ มาถึงเมืองประจิม ณ วันเดือน 6 แรม 5 ค่ำ
ข้าพเจ้าไคจายเสบียงอาหารให้นายไพร่พอสมควรแล้วจักเรือวันทุกผลเร็ว
ศรีผึ้งให้หลวงราชมนตรีคุมมา³

¹หอนชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)
เลขที่ 115 ใบบอกเมืองสระบุรีส่งส่วยทองคำเมืองจตุรัส.

²หอนชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201 (พ.ศ. 2382)
เลขที่ 54 ใบบอกเมืองร้อยเอ็ดส่งผลเร็วและปานใบส่วย.

³หอนชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)
เลขที่ 96 ใบบอกเมืองปราจีนส่งศรีผึ้งผลเร็วส่วย.

ข้าพเจ้าพระภิรมย์ราชา บอกรายยังหลวงอัครสุนทรเสมียนตุรามาหาไทย
ขอใ้คนำขึ้นกราบเรียนแด่คุณลูกขุน ณ ศาลาไ้ทราบถวาย เจาเมืองกรม
การเมืองรัตนานครแด่ใ้หมื่นรองวังกรมการ เมืองรัตนานครคุมครั้งส่วย
เมืองรัตนานคร ศรีผึ้งส่วยเมืองแสนปาง ปานในส่วยเมืองสุวันภูมิ ลงมา
สูงถึงปากน้ำเมืองกระบิลบุรี ข้าพเจ้าแลกรมการตรวจรับนับซึ่งครั้ง ศรีผึ้ง
ปานในส่วย จัดเรือบันทุกลงมาส่งแล้ว ควรมีครบแล้วแต่จะโปรด¹

จากเอกสารเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อกองส่วยบรรทุกของมาถึงแล้ว
ใ้จัดหาเสบียงอาหารและเรือบรรทุกใ้ในขณะเดียวกันก็ใ้ตรวจรับนับซึ่ง
ส่วยเหล่านี้ว่าตรงกับใ้บอกมาหรือไม่ก่อนที่จะส่งลงมากรุงเทพฯ ซึ่งก็เป็นการ
แจ้งใ้กรุงเทพฯ ทราบใ้ในใ้ว่าคนใ้ทำงานตามหน้าที่เรียบร้อยแล้ว เมื่อ
กองส่วยมาถึงกรุงเทพฯ ก็ใ้จัดส่งส่วยไปตามหน่วยงานที่สังกัดก่อน เช่น กรม
มหาดไทย กรมกลาโหม ซึ่งจะจัดส่งส่วยเหล่านี้ไปยังพระคลังต่าง ๆ ที่ใ้เป็น
หน่วยงานจัดเก็บส่วยคงจะใ้กล่าวต่อไป

ข. เงินใ้ใ้จากแทนการเกณฑ์แรงงาน นอกจากใ้
จะส่งส่วยใ้แก่รัฐตามใ้ใ้กล่าวมาแล้ว ยังต้องถูกเกณฑ์เข้ารับราชการเป็น
ไพร่หลวงอีกด้วย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นใ้ไพร่ถูกเกณฑ์เข้ามาทำงาน
ใ้หลวง 3 เดือนต่อ 1 ปี² หากใ้ใ้ไม่ยอมเข้ามาทำงานก็จะต้องเสียเงิน

¹ หอวชิราวุฒ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1202 (พ.ศ. 2383)
เลขที่ 113 ใ้บอกข้าหลวงส่งครั้ง ศรีผึ้ง ปานในส่วย.

* เป็นภาษาเก่าที่พบใ้ใ้ใ้บอกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นใ้แสดงถึง
การตรวจเช็คสิ่งของ

² สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5, ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่
16, อ่างแล้ว, หน้า 8.

แผนการเกณฑ์แรงงานในอัตรา 6 บาทต่อ 1 เดือน เท่ากับ 18 บาทต่อ 1 ปี¹ ทาสก็เช่นกัน ผู้เป็นนายทาสต้องเสียเงินให้แกรัฐเป็นรายปีในอัตราคนละ 5 บาท² และนอกจากจะเก็บเงินจากไพร่และทาสแล้วยังเก็บเงินจากชาวจีนที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป เรียกว่าเงินผูกปีในอัตรา 1.50 บาททุก ๆ 3 ปี³ เมื่อจีนเสียเงินแล้วจะมีค้ายผูกข้อมือ ปิดตราประจำครั้งเป็นตราประทับนามเมืองดวงหนึ่งและตรารูปแจ็กในหอยแครงดวงหนึ่ง⁴ ดังจะเห็นได้จากในสมัยรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377) เงินผูกปีจีนจากเมืองต่าง ๆ ได้เงินถึง 503 ชั่ง 3 ตำลึง เป็นต้น⁵

ค. อากร คือการเก็บผลประโยชน์ที่ราษฎรทำได้จากการประกอบการต่าง ๆ เช่น การทำนา ทำสวน หรือการอนุญาตให้เก็บของป่า จับปลาในน้ำ ต้มสุรา ค้าตลาด บ่อนเบี้ย เป็นต้น⁶ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงที่ 2 ผลประโยชน์ที่ได้จากอากรมีไม่มากนัก เช่นในรัชกาลที่ 1 เก็บอากร

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระราชทานภาพ, ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 16..., หน้า 8.

² ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2352 - 2453 ตอนที่ 2 คำนเศรษฐกิจ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 75.

³ เรื่องเดิม, หน้า, 89.

⁴ หอวชิราวุฒ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1208 (พ.ศ. 2389) เลขที่ 78 โบบอกเมืองสุพรรณเรื่องส่งเงินปีจีน.

⁵ หอวชิราวุฒ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377) เลขที่ 52 บัญชีส่งเงินปีจีน.

⁶ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระราชทานภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 1 - 2.

ได้จากอากรสุรา อากรบ่อนเบี้ย อากรสมพิตรสร และอากรค่าน้ำ¹ ในสมัย
รัชกาลที่ 2 มีอากรเพิ่มขึ้นมาคืออากรค่าน้ำ ตลาด และเตาสุรา² เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมาถึงรัชกาลที่ 3 รัฐบาลมีความจำเป็นที่จะต้อง
ต้องใช้เงินมากขึ้นกว่าเดิม เงินที่ได้มาจากการเก็บส่วยและอากรไม่พอใช้จ่าย
ในแผ่นดิน ประจวบกับการค้าสำเภาของหลวงลดลงเนื่องจากการทำสัญญากับ
อังกฤษในปี พ.ศ. 2369 ทำให้รัชกาลที่ 3 ทรงหาวิธีที่จะได้เงินมาใช้จ่าย
ภายในประเทศจึงทรงตั้งภาษีใหม่ขึ้นอีก 38 อย่างได้แก่ อากรบ่อนเบี้ยเงิน
อากรหอย ภาษีเบ็ดเสร็จลงสำเภา ภาษีของต้องห้าม 6 อย่าง ภาษีพริกไทย
2 อย่าง เรียกแต่ผู้ซื้ออย่างหนึ่ง เรียกแต่ชาวเรืออย่างหนึ่ง ภาษีไม้ฝาง ภาษี
ไม้แดง เรียกแต่ผู้ซื้อลงเรือ ภาษีไม้แดง 10 ลดเรียกแต่ผู้ขาย ภาษีเกลือ
ภาษีน้ำมันมะพร้าว ภาษีน้ำมันต่าง ๆ ภาษีกะทะ ภาษีไม้ยางต้น ภาษีไต้ชัน
ภาษีฟืน ภาษีจาก ภาษีกระแจะ ภาษีไม้ไผ่ป่า ภาษีไม้รวก ภาษีกอไม้สีสุก ภาษี
ไม้ค่างพลู ภาษีไม้กง กระตาน จงกค สมอ พังงา ภาษีไม้ซุง ภาษีฝ้าย ภาษี
ยาสูบ ภาษีปอ ภาษีคราม ภาษีเนื้อแห้งปลาแห้ง ภาษีเยื่อเคย ภาษีน้ำตาลทราย
ภาษีน้ำตาลหม้อ ภาษีน้ำอ้อย ภาษีสำรวจ ภาษีเตาตาล ภาษีจันอับ ไข่ เทียนไข
เนื้อ ขนมต่าง ๆ ภาษีปูน ภาษีเกวียนต่าง ๆ และภาษีจ้างทางโยง³

การตั้งภาษีใหม่นี้เปิดโอกาสให้มีการประมูลภาษีโดยเอกชนซึ่งส่วน
ใหญ่จะเป็นชาวจีน โดยจะไปทำการสืบเสาะว่าสินค้าใดจะมีทางเก็บภาษีได้ก็
จะมาเสนอตามหน่วยงาน เรียกว่าทำฎีกาเสนอ การตัดสินว่าจะให้ทำหรือไม่

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1 (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ. 120), หน้า 260.

²สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ลัทธิธรรมเนียมเนืองต่าง ๆ ...,
หน้า 9.

³เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 3 เล่ม 2 ..., หน้า 182 - 183.

อยู่ที่พระมหากษัตริย์¹ ผู้ได้รับทำจะต้องจ่ายเงินล่วงหน้าให้แก่รัฐบาล ระบบเจ้าภาษีนายอากรนี้สามารถสนองความต้องการให้แก่รัฐบาลในขณะนั้นได้ กล่าวคือสามารถทำให้รัฐบาลสามารถหาเงินใช้จ่ายในส่วนหนึ่งได้เป็นกอบเป็นกำ เพราะเนื่องจากว่ารัฐบาลสามารถทราบได้ว่าในปีหนึ่ง ๆ จะได้เงินจากการประมูลภาษีอากรเท่าใด อีกทั้งยังเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลในการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อเก็บภาษีอากร

ง. จังกอบ หมายถึงภาษีที่เก็บจากส่วนสินค้าและผลผลิต โดยมีค่านเก็บจังกอบที่เรียกว่า ขนหรือค่านภาษี อัตราการเก็บคือสิบชักหนึ่ง "ท่านให้หนี้สิ่งของจนถึงสิบ ถ้าถึงสิบไซ้ท่านจึงให้เอาจังกอบนั้นหนึ่ง ถ้ามีถึงสิบไซ้มีให้เอาจังกอบนั้นเลย"² นอกจากนี้จะเก็บตามค่านภาษีแล้วยังเก็บตามสินค้าที่นำมาขายทั้งเข้าและออก ในรัชกาลที่ 2 เก็บอัตราสินค้าเข้าร้อยละ 8 ชาวจีนคิดอัตราร้อยละ 5 ส่วนสินค้าออกเก็บตามชนิดของสินค้าและยังเก็บตามชนิดของปากเรือที่จอดในเมืองท่าของไทย โดยคิดตามส่วนที่กว้างที่สุด และเก็บตามสัญชาติของเรือด้วย เช่น เรือไหหลำเสียวาละ 10 คำลึง เรือกำปั่นฝรั่ง เสียวาละ 118 บาท เรือแขกมลายู เสียวาละ 130 บาท³ เป็นต้น

จ. ฤชา คือการเสียค่าธรรมเนียม กำหนดเรียกจากการต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลทำให้เพื่อผลประโยชน์แก่ราษฎรบางคนเฉพาะตัว ยก

¹ เสถียร ลายลักษณ์, "ประกาศการเสนอภาษีอากร" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5 (พระนคร : โรงพิมพ์เคสิเมต์, 2478), หน้า 185.

² กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 4, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), หน้า 89.

³ John Crawford, "Journal of Embassy...", p. 382.

ตัวอย่างเช่นผู้ใดจะขอโฉนด ทราสาร เป็นสำคัญแก่กรรมสิทธิ์ของตน มิให้ผู้อื่น
บุกรุกแย่งชิงที่เรือกสวนไร่นา รัฐบาลก็เก็บค่าฤชาจากเจ้าของกรรมสิทธิ์ หรือ
ราษฎร เป็นความกับรัฐบาลต้องชำระให้ในโรงศาล ฝ่ายใดแพ้คดีถูกปรับใหม่ให้
ใช้เงินแก่ฝ่ายชนะเท่าใด รัฐบาลยอมเก็บเป็นฤชากึ่งหนึ่งเรียกว่าเงินพินัย เป็นต้น¹

ฉ. เครื่องราชบรรณาการ หมายถึงส่งสิ่งของที่เจ้า-
เมืองส่งเข้ามาถวายพระมหากษัตริย์ บรรณาการเป็นทั้งพันธะทางเศรษฐกิจและ
การเมืองของหัวเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรรวมทั้งประเทศราชที่มีต่อ
เมืองหลวง เป็นการแสดงความจงรักภักดี "เมืองปากใต้ ฝ่ายเหนือที่ขึ้นแก่
กรุงเทพมหานคร นำดอกไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการมาถวายตามประเพณี
แต่ก่อน ถ้าเมืองใดมิได้กระทำตามประเพณีของบ้านเมือง ท่านว่าโทษถึงตาย"²

เครื่องบรรณาการจะประกอบไปด้วย ต้นไม้ทอง ต้นไม้เงิน เป็นสำคัญ
นอกจากนี้ก็จะมีผลผลิตที่ได้จากท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งสิ่งของเหล่านี้จะถูกจัดส่ง
เข้าพระคลังมหาสมบัติ

ฎีกาพระไชยค ขุนพลสัก เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติ ให้ไว้แก่นาย
รัตนายเวน มหาคไทย ขุนทานุกำนัน ควยโคเอาเงินซึ่งพระบรมราชา
เมืองนครพนม ซึ่งพาคร้วไปอยู่เมืองมหาไชย แลพาคร้วคืนมาอยู่เมือง
นครพนมทูลเกล้าถวายตางดอกไม้ทองเงิน เป็นเงินตรา 2 ตำลึง ใ้รับ
ไว้แล้ว ฎีกาให้ไว้ ณ วันจันทร์ เดือน 11 ขึ้น 10 ค่ำ จ.ศ. 1195 ปี
มะเส็งเบญจศก³

¹ สมเด็จพระยาตากำรราชานุภาพ, ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ...,
หน้า 2.

² กฎหมายตรา 3 ดวง เล่ม 4, อ่างแล้ว, หน้า 129.

³ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376)
เลขที่ 12 ฎีกาตอบรับทองคำมูย. ๕๙

ลักษณะของต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง จากหนังสือ Siam Repository ปี ค.ศ. 1869 (พ.ศ. 2412) (หน้า 194) ได้บรรยายถึงการส่งเครื่องบรรณาการของราชาเมืองกลันตันว่า "ต้นไม้ทอง 1 ต้น ต้นไม้เงิน 1 ต้น แต่ละต้นสูง 6 ศอก มีกิ่ง 8 กิ่ง มีดอก 638 ดอก มีใบไม้ 980 ใบ มีก้าน 6 ก้าน มีงู 2 กู นก 4 กู และที่ยอดคของต้นไม้แต่ละต้นมีดอกไม้ใหญ่เป็น 3 เท่า"¹ ซึ่งคาดว่าต้นไม้ทองเงินของแต่ละเมืองที่ส่งมาคงมีลักษณะไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก และต้นไม้ทองเงินเหล่านี้จะถูกส่งเข้าไปบูชาในหอพระ

เมืองต่าง ๆ ที่ส่งบรรณาการให้แก่ไทยได้แก่

1. ฉวน กอนท็อง เชียงสี่จะเป็นพระเจ้าเวียคนามยาลอง ก็ได้ส่งบรรณาการเข้ามาถวายรัชกาลที่ 1 รวม 6 ครั้ง² ในแต่ละครั้งนอกจากต้นไม้ทองเงินแล้วยังมีระย้าแก้ว เขิงเทียน กระจ่ำพกหนัก ๔- จิน ซี้ฉิ่งหนัก 5 หาบ น้ำตาลทรายหนัก 5 หาบ ในบางครั้งก็มีปืนและกระสุนด้วย

2. เมืองเขมร นักองจัน ได้ส่งบรรณาการเข้ามาถวายตามอย่างธรรมเนียมทุกปี คือ ผ้าแพรไม้เลี่ยน 50 ผืน ผ้าค้าย 200 ผืน ซี้ฉิ่งหนัก หาบหนึ่ง ผลเร็วหนัก 2 หาบ ครั่งหนัก 1 หาบ รงหนัก 5 หาบ น้ำรัก 50 กระออม³ ในสมัยรัชกาลที่ 3 องค์พระหริรักษ์จัดเครื่องบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายตามอย่างธรรมเนียมทุกปี คือ ผ้าแพรเขมร 50 ผืน

¹ Siam Repository อ้างจาก ควอริช เวลด์, "การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ", หน้า 337.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, "พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1...", หน้า 133, 149, 175, 188, 195, และ 207.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, "พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2...", หน้า 42.

ผ้าขาว 200 ผืน ซี่ผึ้งหนัก 1 หาบ ผลเร็วหนัก 1 หาบ ผลกระวานหนัก 1 หาบ ครั่งหนัก 1 หาบ รงหนัก 1 หาบ น้ำรัก 50 กระออม¹

3. หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ ในปี จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386) เจ้าเมืองเชียงใหม่ก็ได้จัดเครื่องบรรณาการส่งเข้ามา ทูลเกล้าถวาย² ในการส่งบรรณาการของเมืองทางฝ่ายเหนือจะจัดส่งปีละครั้ง

4. หัวเมืองทางใต้ ได้แก่ เมืองไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู

อนึ่งเพลาบ่าย 3 โมง กลาโหมเวณนายรอง มาสั่งว่า คุ้มพระยาสุระ-
เสนารับพระราชโองการใส่เกล้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าสั่งว่า พญา
ตรังกานูแต่งให้หัวหน้าคนกรมการคุมดอกไม้ ทองเงิน เครื่องบรรณาการ
เข้ามาทูลเกล้าถวาย³

วัน ๕ ค่ำ ปีมะโรง จุออกศก มีหมายเวณนายชำนัญมาว่า พญาเทพ-
อรชุนรับพระราชโองการใส่เกล้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าสั่งว่า เจ้า
พระยาไทร แต่งให้บุตร พญาภมิงปาสู คุมเอาดอกไม้ ทอง
ที่ลาน เงิน
เครื่องบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าถวาย⁴

นอกจากบรรคาหัวเมืองต่าง ๆ ของไทยที่ต้องส่งบรรณาการแล้ว
คำว่า "เครื่องบรรณาการ" อาจตีความหมายได้อีกอย่างหนึ่งนอกจากการยอม

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, "พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 3 เล่ม
2 ...", หน้า 123.

²หวนชิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)
เลขที่ 1 หมายถึงเรื่องต่าง ๆ.

³หวนชิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386)
เลขที่ 8 ตอนที่ 16 ให้เจ้าน้ำมันยาง เหล็กตาบูให้แขกเมืองตรังกานู.

⁴หวนชิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387)
เลขที่ 2 แยกหัวเมืองถวายบรรณาการ.

เป็นเมืองขึ้นก็คือ เป็นของที่ระลึกเป็นการแสดงการตอบแทนไมตรีที่มีต่อกัน ตามความหมายนี้เห็นได้จากกรณีที่ไทยส่งบรรณาการไปยังจีนก็เพื่อแสดงทางไมตรี มิได้หมายถึงการยอมเป็นเมืองขึ้นของจีน¹ เมื่อไทยมีบรรณาการไปที่เมืองจีนแล้วสิ่งที่จีนตอบแทนมาเช่นแพรกิม 8 ม้วน แพรบองต้วน 8 ม้วน แพรบองแส 8 ม้วน แพรโล่ต้วน 8 ม้วน แพรเสลลิน 12 ม้วน แพรฝงสี 18 ม้วน แพรแประสีต้วน 18 ม้วน แพรลายมังกร แพรเล่งทิว แพรหลิน เป็นต้น²

จากการค้าขายติดต่อกับตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นโปรตุเกส หรืออังกฤษ เมื่อทูตเข้ามาติดต่อก็มักจะมีของมาเป็นบรรณาการถวายต่อพระเจ้าแผ่นดินเสมอ ๆ เช่นเมื่อโปรตุเกสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทย ได้มีสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าถวาย เช่น ฉากเขียนรูปพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส 1 แผ่น พิณอย่างฝรั่ง เครื่องเงินสำหรับหนึ่ง ระบายแก้วมีโคม 1 คู่ กระจกใหญ่ 2 แผ่น เชิงเทียนแก้วสำหรับกระจก 2 คู่ เชิงเทียนแก้วมีโคม 1 คู่ กระจับปี่กะโหลกทอง 2 เล่ม สุกหนังก้ามะหยี่ริมเหลี่ยมมีพรมรอง 2 ผืน หัวอย่างกำปั่น 2 ลำ³

ครั้งเมื่อ ครอว์ ฟอร์ด เข้ามาเจริญพระราชไมตรีในรัชกาลที่ 2 ได้นำสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าถวาย คือ ปืนคาบศิลา 500 กระบอก และเครื่องบรรณาการอื่น ๆ ภายในวงเงินประมาณ 19000 รูปี⁴ ในรัชกาลที่ 3 เมื่อ

¹โปรดดูรายละเอียดจาก สืบแสง พรหมบุญ, อ้างแล้ว, หน้า 24 - 34.

²โปรดดูรายละเอียดบัญชีสิ่งของต่าง ๆ ได้จาก ความสัมพันธ์ระหว่าง ไทย-จีน กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2521), หน้า 23 - 155.

³ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เล่มที่ 34 ว่าด้วยทูตฝรั่งสมัย รัตนโกสินทร์ (พระนคร : องค์การคุรุสภา, 2512), หน้า 223.

⁴จอห์น ครอว์ฟอร์ด, "เอกสารของครอว์ฟอร์ด...", หน้า 10, 192.

เฮนรี เบอร์นี่ เข้ามาได้นำสิ่งของมาทูลเกล้าถวาย เช่น กระจก 2 บาน ทอง-
เหลือง 2 ปอนด์ ปืนใหญ่ทองเหลือง 2 กระบอก ปืนคาบศิลา 1,000 กระบอก¹
เป็นต้น เครื่องบรรณาการเหล่านี้แม้ว่าจะเพื่อเจริญพระราชไมตรีก็ตามแต่ก็ถือ
ว่าเป็นทางได้มาซึ่งรายได้ของแผ่นดินในสมัยนั้นเช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่าที่มาของรายได้โดยส่วนรวมของ
ประเทศในขณะนั้นได้มาจากทั้งภายนอกและภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
จากการค้าสำเภา ผู้ที่ทำการค้าสำเภาได้แก่พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง
และเอกราช² แต่ผลกำไรจากการค้าสำเภาไม่ได้เข้าสู่ท้องพระคลังทั้งหมด มี
แต่การค้าสำเภาของพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่ถือว่าเป็นพระราชทรัพย์ที่เข้าสู่ท้อง
พระคลัง นอกนั้นได้กระจายอยู่ที่ขุนนาง เจ้านาย และเอกราชซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์
ส่วนตัว จนบางครั้งสามารถถวายเงินให้แก่พระมหากษัตริย์ยืมได้ดังเช่นกรมพระ-
ราชวังบวรฯ ในสมัยรัชกาลที่ 2³ หรืออย่างเช่นพระยาสุริยวงษ์โกษา (คิศ บุนนาค)
ยังได้นำผลกำไรส่วนหนึ่งมาสร้างวัดประจำตระกูลคือวัดประยูรวงศ์⁴ เป็นต้น แต่
ด้วยข้อจำกัดทางเอกสารทำให้ไม่สามารถทราบได้ว่าการค้าสำเภาของหลวงนั้น
เป็นมูลค่ามากน้อยเท่าใด นอกจากจะทราบรวมกันทั้งหมดเป็นมูลค่ารวม ทั้งของ
หลวง เจ้านาย ขุนนาง และเอกราช ดังตัวอย่างในช่วง 10 ปี นับจาก พ.ศ.

¹ เฮนรี เบอร์นี่, "เอกสารของเบอร์นี่" เล่ม 1 หน้า 10, เล่ม 2
ตอน 1 หน้า 208, 212 เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 259 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร
จัดพิมพ์เผยแพร่).

² ปาลเลอกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, อ่างแล้ว, หน้า 305 - 306.

³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4
เล่ม 2 (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2503), หน้า 234.

⁴ ปิยนาด นิโครธา, "บทบาทของเสนาบดีแห่งตระกูลบุนนาค...", หน้า 177.

2363 - 2373 ระหว่างรัชกาลที่ 2 ถึงรัชกาลที่ 3 ที่ไทยได้กำไรถึง 63,633 รูปี¹ หรือเพียงแต่ทราบถึงจำนวนเรือที่ออกไปค้าขายว่า พระมหากษัตริย์ได้ส่งเรือออกไปเป็นจำนวนเท่าใด คงจะเห็นได้จากที่ปาลเลอกัวซ์ได้กล่าวไว้ในเล่าเรื่อง-กรุงสยามว่า "ทุก ๆ ปีพระเจ้าแผ่นดินจะส่งเรือสินค้า 15 - 20 ลำไปยังสิงคโปร์ ชวา และจีน"²

ส่วนรายได้พระราชทรัพย์จากภายในประเทศได้แก่ ส่วย อากร จังกอบ ฤชา และเครื่องบรรณาการนั้น ซึ่งแม้ว่าจะเหมือนมีจำนวนมาก แต่โดยความเป็นจริงแล้ว รายได้ดังกล่าวโดยเฉพาะส่วยซึ่งเป็นรายได้สำคัญมากในสมัยนั้นมักจะส่งมายังเมืองหลวงไม่ครบตามจำนวนที่เกณฑ์ขึ้นไป แม้จะมีใบบอกกำชับขึ้นไปว่าอย่าให้เสียราชการไปไ้³ ก็ตาม แต่ปรากฏว่ามีส่วยค้างปียู่เป็นประจำ จนบางครั้งทางเมืองหลวงถึงกับมีสารตราแจ้งขึ้นมว่า "เจ้าเมืองกรมการไม่เป็นใจเจ็บร้อนด้วยราชการ"⁴ เป็นต้น ทำให้เมืองหลวงต้องส่งข้าหลวงออกไปเร่งส่วยตามเมืองต่าง ๆ อยู่บ่อย ๆ เช่น หมื่นราชบริรักษ์เป็นข้าหลวงออกไปเร่งส่วยหัวเมืองลาวตะวันออก ขุนภักดีสงครามเป็นข้าหลวงไปเร่งส่วยนครจำปาศักดิ์

¹ Henry Burney, "Burney Papers" Vol. III. part 1, p. 181 - 182.

² ปาลเลอกัวซ์, เรื่องเดิม, หน้า 306.

³ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1209 (พ.ศ. 2390) เลขที่ 162 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงกรมการเมืองสระบุรี ฉะเชิงเทรา.

⁴ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387) เลขที่ 196 สารตราเรื่องให้จัดแจงเอาเงินค่าฝางจำนวนเกณฑ์คุมมาส่งกรุงเทพฯ.

* คังปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุ ๗ หอวชิรญาณเป็นจำนวนมาก.

หลวงจ่านองอักษร เป็นข้าหลวงไปเร่งช่วยเมืองพิษณุโลก¹ เป็นต้น การที่รัฐเห็นความจำเป็นของส่วยที่กล่าวข้างต้นนี้ก็เนื่องมาจากความบรรดาช่วยเหลือนี้ต่างก็มีความสำคัญคือเป็นทั้ง "สินค้าสำหรับตอบแทนลูกค้าต่างประเทศเสมอทุกปีมิได้ขาด"² หรือ "ใช้สอยเบ็ดเสร็จสำหรับพระนครและทำการวัดวาอารามอยู่เสมอ"³ จึงเป็นเหตุให้ต้องแต่งข้าหลวงออกไปเร่งส่วยเข้าเมืองหลวงให้ครบตามกำหนดและทันเวลา เพราะมิฉะนั้นอาจจะเสียราชการได้

ในส่วนที่เกี่ยวกับภาษีอากรก็เช่นเดียวกัน ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการประมุลภาษีอากรถึง 38 ชนิดและอนุญาตให้เอกชนแข่งขันประมุลผูกขาดหรือทำภาษีอากร⁴ ซึ่งความจริงแล้วการประมุลผูกขาดจัดเก็บหรือทำภาษีปรากฏขึ้นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 เอกชนก็ได้ผูกขาดภาษีอากรบางชนิดเช่นอากรบ่อนเบี้ย อากรสุรา แต่ในรัชกาลที่ 3 เอกชนมีโอกาสมูลผูกขาดจัดเก็บหรือทำภาษีได้มากยิ่งขึ้นกว่ารัชกาลก่อน ๆ จึงกล่าวได้ว่าระบบการเก็บภาษีอากรแบบให้เอกชนช่วยจัดเก็บหรือที่เรียกว่า "ระบบเจ้าภาษีนายอากร" เกิดขึ้นในรัชกาลนี้⁵ ซึ่งระบบเจ้าภาษีนายอากรนี้รัฐสามารถ

¹ หอวชิราวุธานุ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376) เลขที่ 14, 28 โบบอกข้าหลวงส่งเงินส่วย.

² หอวชิราวุธานุ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210 (พ.ศ. 2391) เลขที่ 210 สารตราเจ้าพระยาจักรีตอบรับผลเร็วส่วยเมืองพิษณุโลก.

³ หอวชิราวุธานุ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387) เลขที่ 43 ตอบรับไม้ขรล็ก 100 คัน.

⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2, หน้า 181 - 183.

⁵ สุมาลี บำรุงสุข, "การรวบรวมรายได้ของแผ่นดินในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2416 - 2453)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 12.

หาเงินใช้จ่ายในราชการได้เป็นกอบเป็นกำ¹ ทำให้รัฐสามารถทราบจำนวนเงินรายได้อันหนึ่งที่แน่นอนได้ ด้วยเหตุนี้เองรายได้จากภาษีอากรได้กลายเป็นรายได้หลักของประเทศทางหนึ่ง² อย่างไรก็ตามระบบเจ้าภาษีอากรนี้โดยความเป็นจริงแล้วการจ้กเก็บยังมีได้มีประสิทธิภาพอย่างสมบูรณ์ แม้ว่ารัฐอาจจะได้รับความสะดวกมากขึ้น เนื่องจากไม่ต้องทำการควบคุมหรือจ้กเก็บภาษีเอง แต่ก็ปรากฏว่าเงินที่ได้มามีจำนวนไม่แน่นอน มีการติดค้างและรั่วไหลอยู่เสมอ ทั้งนี้เนื่องมาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนเบียดบังจ้กเงินภาษีด้วยการเรียกเก็บเงินเกินพิกักอัตราบ้าง ลดจำนวนต้นไม้ที่ตองเสียภาษีบ้าง สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นอยู่เสมอหรือมีฉะนั้นเจ้าภาษีก็อาจจะประมูลเงินต่ำกว่าที่สมควรเพื่อตนจะได้กำไรจากการทำภาษีเป็นจำนวนมาก หากไม่ทำทุจริตเช่นนี้บางทีก็ใช้วิธีถ่วงเวลาไม่ส่งเงินให้รัฐตามกำหนด³ และแม้ว่ารัฐจะพยายามหาทางแก้ออกกฎหมายลงโทษและป้องกันการทุจริตก็ตามถึงกระนั้นการติดค้างภาษีอากรก็ยังคงมีอยู่ทั่วไป เป็นเหตุทำให้รายได้ของรัฐติดค้างรั่วไหลเป็นจำนวนไม่น้อย

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าพระราชทรัพย์ที่เป็นรายได้หลักที่สำคัญไม่ว่าจะเป็นการค้าสำเภา ส่วย ภาษีอากร เหล่านี้ แม้จะดูเหมือนว่ามีจำนวนมากแต่โดยความเป็นจริงแล้ว พระราชทรัพย์มีจำนวนไม่มากนักเนื่องจากได้รั่วไหลเสียเป็นจำนวนหนึ่งก่อนที่จะถูกส่งเข้าท้องพระคลัง ดังจะเห็นได้จากส่วยและภาษีอากร

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹วอลเตอร์ เอฟ. เวลดา, แผ่นดินพระนั่งเกล้า, อ่างแล้ว, หน้า 44.

²สุมาลี บำรุงสุข, เรื่องเดิม, หน้า 18.

³เรื่องเดิม, หน้า 37 - 38.

คั้งที่ไค่กล่าวมาแล้ว และเมื่อพระราชทรัพย์เหล่านี้ถูกส่งเข้ามายังท้องพระคลังก็
จะถูกแยกย้ายกันไปตามหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบ มีทั้งหมด 12 ท้องพระคลัง
เช่น พระคลังมหาสมบัติ เป็นหน่วยงานที่รับพระราชทรัพย์ได้แก่ส่วยเงินหรือเงิน
แทนส่วยสิ่งของ ทองคำส่วย¹ พระคลังในขวารับพระราชทรัพย์ได้แก่ ผ้าขาว
ไม้ซุงสัก ไม้ตะแบก² พระคลังในซ้ายรับพระราชทรัพย์ได้แก่น้ำรัก ศรีผึ้ง ป่าน-
ส่วย³ และพระคลังพิมานอากาศ ซึ่งจ่ายพระราชทรัพย์คือกระจก⁴ พระคลัง
ต่าง ๆ ที่ยกมาเป็นตัวอย่างเหล่านี้จะเห็นได้ว่าแยกย้ายกันเก็บพระราชทรัพย์เป็น
สัดส่วนกัน แต่เมื่อพิจารณาถึงคราวที่จะจ่ายพระราชทรัพย์สำหรับการต่าง ๆ ก็
จะพบว่า การเบิกจ่ายพระราชทรัพย์ในแต่ละครั้งจะต้องยื่นฎีกาเบิกรวมหลาย ๆ
คลัง เช่นในทางจะทำวัดก็จะต้องทำฎีกาเบิกไม้จากพระคลังในขวา เบิกทองคำ-
ดยุสำหรับปิดวัดจากพระคลังมหาสมบัติ เบิกน้ำรักปิดทองคำดยุจากพระคลังในซ้าย
หรือเบิกกระจกสีต่าง ๆ จากพระคลังพิมานอากาศ เป็นต้น ทำให้เห็นได้ว่า
พระราชทรัพย์ได้กระจายออกไปอยู่หลายคลัง การใช้สอยแต่ละทีก็ต้องเบิก
หลายคลังกว่าจะได้สิ่งของมาครบตามที่ต้องการ และการเบิกจ่ายพระราชทรัพย์
เหล่านี้เป็นไปได้ว่าอาจจะมีการเบิกพระราชทรัพย์เกินความต้องการจากความ
เป็นจริงไปบ้าง คั้งจะเห็นได้จากพระราชดำรัสที่ว่า

¹ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377)

เลขที่ 35 ฎีกาขอรับของ.

² หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376)

เลขที่ 30 ฎีกาใบรับของต่าง ๆ รายวัน.

³ หอวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1192 (พ.ศ. 2373)

เลขที่ 17 ฎีกาหมื่นสุคนธ์ภักดีรับน้ำรักหัวเมืองต่าง ๆ.

⁴ หอวชิรญาณ, หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1209 (พ.ศ. 2390)

เลขที่ 15 จ่ายกระจกเครื่องเขียนเมืองมุกดาหาร.

บางที่พระเจ้าแผ่นดินก็มอบให้ผู้ใดหนึ่งมีอำนาจตรวจตราประทับตราในฎีกาเบิกจ่ายรวมหลาย ๆ ค้างเพื่อจะมีให้เจ้าพนักงานในคลังนั้น ๆ ตั้งเบิกของเกินกว่าราคาหรือชื่อของไวเกินที่ตองการ แต่ก็ไม่เห็นมีประโยชน์อันใด เพราะการผันเพื่อนมาเสียมากแล้ว"¹

และการกล่าวเช่นนี้คงจะเป็นไปได้สำหรับสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วยเช่นกัน แต่ด้วยข้อจำกัดทางเอกสารที่ปรากฏมิได้บ่งบอกหรือแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน มาปรากฏเด่นชัดเมื่อมีความจำเป็นตองมีการปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ เป็นการชี้ให้เห็นว่าพระราชทรัพย์ที่เป็นรายได้ ทั้งจากภายนอกและภายในประเทศแม้จะจนวนมากก็ตาม แต่โดยความเป็นจริงแล้ว พระราชทรัพย์ดังกล่าวนี้เมื่อเข้าสู่ทองพระคลังก็น้อยกว่าความเป็นจริงที่เก็บได้ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งพระราชทรัพย์เหล่านี้จะได้นำไปเป็นรายจ่ายพระราชทรัพย์สำหรับใช้จ่ายในคานต่าง ๆ ดังจะได้กล่าวในบทต่อไป

ศูนย์วิทยพัทยาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชดำรัสทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน" ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2518), หน้า 154.